

**Київський національний університет  
імені Тараса Шевченка  
Філософський факультет  
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України  
Центр гуманітарної освіти НАН України  
Київський інститут бізнесу і технологій**

**Читання пам'яті Івана Бойченка – 2017.  
Людина. Історія. Господарство**

**Всеукраїнський круглий стіл  
(27 жовтня 2017 року)**

**МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ**

**Київ  
«Знання України»  
2017**

УДК 122(063)

Ч-69

Рекомендовано до друку  
вченою радою філософського факультету  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка  
(протокол № 3 від 30 жовтня 2017 року)

**Редакційна колегія:**

А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова);  
М. В. Попович, д-р філос. наук, проф., академік НАН України;  
В. А. Рижко, д-р філос. наук, проф.;  
О. В. Яковлева, д-р філос. наук, доц.;  
М. І. Бойченко, д-р філос. наук, проф. (відп. секр).

**Адреса редакційної колегії:** 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; (+38044) 239 34 57

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Авторське право на матеріал (статтю) належить його авторові. Автори матеріалів, включених до цього збірника, мають право використовувати свої твори незалежно від цього збірника.

Ч-69 **Читання пам'яті Івана Бойченка – 2017. Людина. Історія. Господарство : Всеукр. круглий стіл (27 жовт. 2017 р.) :** [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – Київ : Знання України, 2017. – 83 [1] с.

УДК 122(063)

© Бойченко М. І., упорядкування, 2017.

*Лях Віталій Васильович,  
завідувач відділу історії зарубіжної філософії  
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (м. Київ)*

### **Модернізація і вплив владних відносин на суспільний розвиток**

Проблема суспільно-економічного розвитку має неабияке значення, оскільки усі нації, усі країни зацікавлені в тому, щоб стати успішними і багатими. На сьогодні лише приблизно 30 країн світу є найуспішніми. Для інших країн це постає як виклик, на який треба знайти належну відповідь. Одним із таких рецептів подолання бідності і залежності є модернізація. «Модернізація – це передовсім процес, в ході якого збільшуються економічні і політичні можливості даного суспільства: економічні – завдяки індустріалізації, політичні – завдяки бюрократизації. ...Ядром процесу модернізації є індустріалізація; економічне зростання стає домінуючою соціетальною метою, а домінуючу мету на індивідуальному рівні починає визначати мотивація, орієнтована на досягнення» [2, с. 8-9]. Virізняють первинну і вторинну модернізацію. Остання передбачає необхідність запозичувати чужий досвід, запроваджувати певні громадянські і політичні інститути, робити реформи, запрошувати іноземних спеціалістів тощо.

Отже, на сьогодні концепт модернізації виступає певним дороговказом, який визначає напрям розвитку для країн, які хочуть наздогнати передові країни світу. Це – своєрідна «модернізація навздогін». Відповідно постає проблема визначення тих чинників, що сприятимуть такому розвитку. Серед них virізняють економічні, політичні, соціо-культурні чинники, які дозволяють ставити питання про ту головну ланку перетворень, яка дозволить здійснити успішну модернізацію.

Однак Кастельс [1] вказує на ще один чинник, який може як прискорювати, так і гальмувати суспільно-економічний розвиток, це **вплив влади**. Зокрема, він наводить приклад Китаю, який десь близько 1400 р. набагато випереджав європейські країни у своєму технологічному розвитку. Це випередження сягало від ста до тисячі років. Однак згодом Китай різко загальмував у своєму розвитку і з часом змушений був докладати багато надзусиль, щоб протистояти технологічно розвиненому Заходу і, зрештою, наздогнати його в цьому компоненті. Як показують дослідження, причиною цього гальмування була спроба влади убезпечити існуючу бюрократичну систему від змін, які могли б виникнути під впливом технологічних інновацій.

В цьому контексті слід згадати концепцію Д.Норта, яка була викладена ним (у співавторстві) в праці «Насилля і соціальні порядки» (2009) [3]. Соціальні порядки визначають те, як і яким чином суспільства

обмежують і контролюють насилля. Перша модель соціальної організації визначається як «порядок обмеженого доступу», а друга – як «порядок вільного доступу». Відповідно маємо різні державні утворення: «**природна держава**», яка складається природним чином, згідно з логікою стримування насилля за допомогою обмеженого доступу, і «**штучна**», яка передбачає іншу логіку контролю насилля – за допомогою вільного доступу до економічних і політичних ресурсів.

На думку авторів, в писемній історії людства домінуючою моделлю соціальної організації постає «порядок обмеженого доступу» або, як синонім, «природна держава». Однією з ознак такої держави є те, що соціальні взаємовідносини базуються на особистих стосунках. Вона розв'язує проблему насилля шляхом створення правлячої коаліції, в якій домінуюче становище займає привілейована еліта, що спрямовує свої зусилля на обмеження доступу до економічних і політичних ресурсів.

Відтак природна держава є достатньо міцним утворенням, оскільки шляхом обмеженого доступу вона спроможна стримувати насилля і розподіляти ренту серед обмеженого кола осіб, наділеними певними привілеями. Вона досить успішно демонструвала свою ефективність аж до XVIII століття, коли почали формуватися держави з відкритим доступом. Більше того, навіть на сьогодні переважна більшість країн світу мають соціальний порядок першого типу (як зазначають автори, «навіть сьогодні 85% населення світу живуть в порядках обмеженого доступу» [3, с. 56].

Д.Норт особливо наголошує на важливості груп і організацій для існування сучасних ліберальних демократій. На його думку, «відкритий доступ до організацій – це важлива і недооцінена відмінність між природною державою і порядками відкритого доступу» [3, с. 49]. Різноманітна мережа груп і організацій контролює як владу, так і умови, в яких певні індивідуальні цінності – **толерантність, бажання брати участь, громадянська позиція** – можуть бути виховані.

Держави з відкритим доступом створюють систему відносин, яка працює в режимі «доброякісного кола», що пов'язує контроль над насиллям і відкритий доступ до ресурсів. Тобто політична система обмежує доступ до засобів насилля; відкритість економічного і соціального доступу забезпечує відкритість доступу до політичної системи; надійні заборони щодо використання насилля як засобу конкуренції підтримують відкритість економічного і соціального доступу; нарешті, політична і судова системи забезпечують дотримання заборон на застосування насилля [3, с. 203]. Відкритий доступ до організацій підтримує конкуренцію в усіх системах.

Говорячи про визначальні характеристики порядку відкритого доступу, автори зазначають таке: 1) досить поширений набір переконань

щодо участі і рівності усіх громадян; 2) відсутність обмежень на участь в економічній, політичній, релігійній і освітянській діяльності; 3) доступна для всіх підтримка організаційних форм в будь-якій сфері діяльності; 4) дія принципу верховенства права забезпечується усім без винятку; 5) безособовий обмін [4, с. 209]. Усі ці ознаки сприяють тому, що у держав з відкритим доступом більш висока адаптивна здатність до змін і викликів, що мають місце в навколишньому світі.

У природних держав є своя логіка розвитку (від крихких до базових і, зрештою, до зрілих). Однак для переходу до штучної держави цієї логіки недостатньо. Мають місце лише певні порогові умови, які хоч і не визначають неминучість переходу, але принаймні вони мають бути присутніми вже в природній державі. Такими пороговими умовами є: 1) верховенство права для еліт; 2) тривало існуючі організації в соціальній і особистій сферах; 3) консолідований контроль над збройними силами.

Тому коли сучасні економісти пропонують країнам, що розвиваються, стимулювати перехід шляхом створення різних інститутів, запозичених у країн з відкритим доступом, то вони не враховують, що динаміка змін цих країн все ще належить до розвитку природної держави. У них ще не склалися навіть порогові умови, а отже, просте запозичення чи перенесення інститутів відкритого порядку не може привести до економічного і політичного розвитку. Більше того, якщо ці інститути нав'язуються суспільству під міжнародним чи внутрішнім тиском і якщо при цьому вони не відповідають існуючим уявленням про економічні, політичні, соціальні і культурні системи, то нові інститути майже напевно будуть працювати набагато гірше, ніж ті інститути, які вони заміщають.

Загальна логіка викладеного в праці «Насилля і соціальні порядки» матеріалу зрозуміла: потрібно всіляко сприяти утвердженню загальних правил економічної і політичної діяльності **на безособовій основі**. Але також необхідне і **розвинуте громадянське суспільство та система переконань**, які підтримують порядок відкритого доступу.

Але тут ми все ще перебуваємо в межах концепції модернізації, ядром якої є індустріалізація з усіма її позитивними і негативними наслідками. Утім, на початку XXI століття відбуваються зміни і в державах відкритого доступу. Передусім слід вказати на перехід передових країн світу до постіндустріального суспільства, в процесі якого змінюється логіка існування індустріальної цивілізації. Е.Тоффлер говорить про «третю хвилю» цивілізації – суперіндустріальну, а відповідно відбувається злам попередньої конфігурації влади: з вертикальної вона стає горизонтальною.

Усе це знову привертає увагу дослідників до проблеми чинників, які дозволять здолати усталену систему цінностей і віднайти ті цінності, які

будуть найбільш адекватно відповідати прогресивному розвитку. Хоча в цьому процесі беруть участь різні чинники і, зрештою, спрацьовує їх певна конфігурація, загалом можна визначити деякі орієнтири, що дозволяють побудувати певну стратегію щодо бажаних змін у тому чи іншому суспільстві, як щодо суспільства взагалі, так і, зокрема, в процесі його переходу від стану модерну до постмодерну.

Зокрема, Р.Інглхарт [4, с. 17] вирізняє дві групи цінностей, які розташовуються за двома осями: на одній осі відбувається перехід від традиційних (переважно – релігійних) цінностей до цінностей секулярних і раціонально-правових. На іншій було зафіксовано перехід від цінностей виживання до цінностей самореалізації. Відповідні дослідження показують, що в тих країнах, де домінують традиційні релігійні цінності і цінності виживання, переважає бідність і занепад. І навпаки, в тих країнах, де домінують секулярно-раціональні цінності і цінності самореалізації, маємо економічний розвиток і відносно високий рівень життя. Більше того, в країнах, де переважають цінності самореалізації, демократія і свобода вибору стають умовами людського розвитку.

#### Список використаних джерел

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура /М.Кастельс; пер. с англ... – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества /Р.Инглхарт; пер. с англ.. // Полис. – 1997. – №4. – С. 4-32.
3. Норт, Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д.Норт, Д.Уоллис, Б.Вайнгаст; пер. с англ. – М.: Изд. Института Гайдара, 2011. – 480 с.
4. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р.Инглхарт, К.Вельцель; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.

**Яковлева Олена Вячеславівна,**  
ректор  
*Київського інституту бізнесу і технологій (м. Київ)*

### **Багатомовність як запорука успішності сучасної бізнес-освіти**

Багатомовність постає імперативом сучасної людини як активного учасника глобальних соціальних процесів. Перефразовуючи класика, можна сказати, що неможливо жити у глобальному суспільстві і бути вільним від нього. Це означає зокрема наявність у сучасної людини здатності безперешкодно комунікувати з представниками інших країн. Якщо технічно це питання вирішують сучасні засоби масової комунікації, то порозумітися можна лише володіючи мовою, яку розуміє комунікант як представник іншого суспільства. Особливо критичною стає ця залежність у сфері бізнесу.

Сучасна бізнес-освіта постає як втілення духу інновативності в освіті: опанування раніше набутих знаннями вона жорстко підпорядковує найгострішим практичним запитам сучасного суспільства. Раніше вища освіта прагнула давати знання як систему заради самої системи знань, формуючи універсальний пакет майже енциклопедичних висновків з усіх сфер наукових знань. Спеціальна підготовка фахівця розглядалася при цьому як вивершення на цій фундаментальній основі. Сучасна наука стала настільки глибоко диференційованою, її здобутки настільки динамічно оновлюються, що нині говорити про якусь універсальну систему наукових знань просто неможливо. З іншого боку, суспільство і у першу чергу економіка, ринок потребують не стільки кабінетного вченого, скільки ефективного менеджера, який здатен приймати компетентні, але при цьому швидкі і дуже прагматичні рішення.

Втіленням останніх освітніх запитів стала у всьому світі бізнес-освіта. Вона не претендує на підготовку теоретика-дослідника, але безумовно претендує на підготовку практика, який здатен застосовувати свою компетентність у різних і часто непередбачуваних ситуаціях. Ініціативність, сміливість, пошук несподіваних і безпрецедентних рішень стають умовою успішності у бізнесі. Саме такі якості має формувати передусім бізнес-освіта. Цій кінцевій меті має бути підпорядкований суттєвий перегляд переліку навчальних дисциплін, які входять до програми бізнес-освіти, та їхнього змістового наповнення. Більше того, бізнес-освіта постає взірцем для оновлення способу і стилю викладання і для інших напрямів надання сучасної вищої освіти.

Окремо варто зупинитися на такій важливій складовій сучасної бізнес-освіти як комунікативні навички. Вони є фундаментом успішності у

сучасному бізнесі: вдала комунікація дає необхідну інформацію для прийняття адекватних рішень, ефективна комунікація потрібна також і для втілення цих рішень в життя. Взагалі, ведення бізнесу – це завжди не лише економічна діяльність, але й соціальне управління. А управління це різновид соціальної комунікації. Тому оволодіння комунікативними компетентностями є пріоритетним завданням бізнес-освіти.

На сьогодні успішна комунікація в бізнесі – це комунікація в умовах глобалізації економіки. Ведення справ передбачає здатність підтримувати успішну взаємодію з іноземними партнерами, що передбачає достатню мовну компетентність. Якщо раніше у таких випадках зверталися до послуг перекладачів, то сучасний бізнес, який потребує високої швидкості комунікації, збереження конфіденційності інформації, високого ступеню особистої довіри між партнерами, однозначно формує вимогу високої особистої мовної компетентності людини бізнесу. Знання іноземних мов, щонайменше англійської як визнаної у всьому світі мови міжнародних ділових контактів стало першою вимогою комунікативної компетентності сучасних бізнесменів і бізнес-леді. Таким чином, багатомовність є тією базовою фаховою компетентністю у бізнес-освіті, яка стала на один рівень з економічною та управлінською компетентністю. Багатомовність стала невід'ємною передумовою гнучкості, динамічності і інновативності сучасної бізнес-освіти.

На противагу цьому, однією з характерних рис освітньої сфери в цілому є традиційність – однак вона має як свої сильні, так і свої слабкі сторони. З одного боку, професорсько-викладацький склад українських ВНЗ є носієм унікальних знань, що в першу чергу відповідає інтересам держави, а саме – виконанню завдання збереження духовності і національної ідентичності, зростання престижності української мови. З іншого боку, прагнення зберегти максимально «усе, так як воно є», нерідко починає перешкоджати необхідному оновленню освітнього процесу, його форми і змісту. І тоді традиційність у освіті переростає у надмірний консерватизм і ризикує обернутися обскурантизмом – ворогом не лише усього нового, але й самої ідеї пошуку знань взагалі, тобто така традиційність починає діяти проти інтересів освіти. Втім, максималізм у запровадженні нового все ж більш небезпечний для системи освіти – якщо консерватизм робить її неповороткою і застарілою, то радикальна і прискорена трансформація змісту і форм надання освіти може призвести до краху усієї системи освіти.

На прикладі Київського інституту бізнесу та технологій КІБІТ можна зауважити, що питання багатомовності – не винахід теоретичного розуму, а все більш нагальна вимога практики сучасного освітнього процесу.



Процеси, які сьогодні відбуваються в КІБІТ, у глобальному контексті – підготовка студентів-іноземців та залучення викладачів із ВНЗ-партнерів, зумовлюють становлення і розвиток реальної багатомовності.

Розширення кола мов, що їх використовують держава, суспільство, особа для більш повноцінного забезпечення комунікації та удосконалення соціально-комунікативної системи, є об'єктивним процесом, зупинити або навіть обмежити чи уповільнити який у межах однієї окремо взятої держави в умовах глобалізації практично неможливо. Цей процес несе у собі безумовний позитив як із суто мовної точки зору, так і у соціокультурному аспекті, бо стимулює появу нових можливостей. З одного боку, вони з'являються внаслідок переведення на регулярну основу контактів між різними мовами та їхню взаємодію, а з іншого, – через гармонізацію певного сегменту соціальних відносин, створення кращих умов для розвитку різних культур, присутніх у межах того чи іншого національного культурного простору, та збагачення кожної з них.

Розширення кола мов у повсякденному та професійному вжитку у більшості країн світу заохочується як на державному рівні, так і на рівні інститутів громадянського суспільства та у родинно-побутовому житті. Воно, наприклад, може відбуватися за рахунок централізованої організації масового поглибленого вивчення крім державної («національної») мови ще й мови «міжнаціонального спілкування», «міжнародної мови» або ж «світової мови», стимульованого тими чи іншими державними органами або місцевими органами влади.

Неодмінне поєднання двох властивостей: володіння кількома мовами та їх використання у відповідних комунікативних ситуаціях, – можна вважати домінантою становлення багатомовності, яке почалося разом з процесами суспільної модернізації ще кілька століть тому. Кожному етапу історичного розвитку певного суспільства відповідає свій варіант багатомовності (або ж стан її відсутності чи невиявленості – «нуль-багатомовність»), і цей факт заперечує існування раз і назавжди визначеного алгоритму багатомовності, розкриваючи змінний характер цього явища. Новітня, або «модерна» багатомовність в її сучасному вигляді сформувалася у процесі тривалої еволюції, протягом якої вона зазнавала впливу ряду факторів і обставин, у тому числі й позалінгвістичних, а також тих, що зумовлені явищами контекстуальної природи.

Звертаючись до власного досвіду запровадження багатомовності у ВНЗ, можу стверджувати: процеси змін мовної практики в КІБІТ є незворотніми. Це реалізується через випуск наукових видань із англійськими статтями, запрошення англійських спікерів, проведення студентських міжнародних стажувань, виступи на міжнародних конференціях та інших

науково-навчальних заходах. Вимоги до викладачів КІБІТ коротко формулюються так – постійне вдосконалення і самовдосконалення з урахуванням вимог сучасного бізнесу.

Багатомовність нового типу у системі ВНЗ – це імператив часу, що визначається євроінтеграцією України та процесами глобалізації. За умови успішного вирішення питання багатомовності, ВНЗ подадуть приклад для наслідування українському суспільству загалом. Бізнес-освіта задає, таким чином, модель поведінки не лише для будь-якого студента, але і для кожного успішного члена сучасного суспільства.

**Юрій Вільчинський,**  
завідувач кафедри філософії  
ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені  
Вадима Гетьмана”

### **Про взаємозв’язок історії, держави і господарювання**

Тема мого виступу – світ як історія: про взаємозв’язок історії, держави і господарювання.

1. Що таке історія? *Історія* є те, що виходить із темного минулого і збирається йти в майбутнє. Перебуваючи в сучасності, саме вона (сучасність) завжди є серединним пунктом історії, плюс чинник спрямованості, що йде від життя, а не від мислення. Отже, історія – це лише погляд, незалежно від того, куди він спрямований.

2. Як пов’язані між собою історія і держава? Всесвітня історія – це історія держав, де держава – це завжди нерухома історія, тоді як історія – це рухома держава. Отже, історія – це історія держав, історія держав – це історія війн, історія війн – це історія перемог і поразок: Гавгамели (331 до н. е.), битва при Каннах (216 до н. е.), битва при Ватерлоо (1815) тощо.

3. Філософію історії завжди потрібно починати з аналізу ландшафту (тобто історії ґрунту, рослинного покриву і клімату), серед якого розгорталась історична драма людини протягом п’яти останніх тисячоліть. Діяльність людини важко відокремити від її ландшафту, вони залишаються настільки міцно пов’язані між собою тисячами ниток, що збагнути економічне життя, соціальний поділ, державний устрій, душу і мислення без останнього абсолютно неможливо. Загальна проблема полягає у тому, яке значення має *географічне середовище* для розвитку соціуму, його історії та держави, культури та цивілізації? Якщо ми розглядаємо природу як те підґрунтя, на якому здійснюється розвиток духа, тоді вона – природа, постає як його неодмінна основа.

4. Існує *три* характерні географічні відмінності, які визначають форми державного устрою і господарювання.

Азійське *плато* — переважно це неродючі землі (або родючі лише на короткий час). Споконвіку багатство тамтешнього населення становить не земля, а те, що по ній рухається. *Скотарство* характерне для жителів плато, йому і відповідає суспільний патріархальний устрій життя. Тут відсутні правові стосунки, гостинність і розбій органічно поєднуються самі собою.

*Низини*. Це – рівнини, якими протікають великі ріки, тільки від них і залежить родючість краю. Наприклад, Хуанхе (Жовта ріка) та Янцзи (Довга ріка) – є найважливішими річками в історії цього народу, його культури та економіці Китаю, а в Індії, відповідно – Інд і Ганг, Тигр і Євфрат – у Месопотамії, Єгипет – живиться Нілом. Саме тут постають *великі держави, земельна власність і правові стосунки, які* творять основу соціуму. Власність зумовлює відношення панування і підкорення.

Країни, які розташовані на *узбережжі* морів та океанів мають розвинену торгівлю і мореплавство, саме вони врешті-решт і визначають, властиві цим народам, *громадянські права й свободи*.

Аналіз соціальної структури ми починаємо зі Сходу, а саме з Індії, тому що в Індії зустрічаємо найбільш типову і розвинуту форму східної культури, цілком самостійну і послідовну філософію, а також – першу чітку систему *соціальної стратифікації*, тобто диференціації суспільства на соціальні класи та верстви населення, що базується на достатку та владі. В Індії більш ніж в інших країнах Сходу людська особистість була поглинута зовнішнім середовищем. Це була країна всякого рабства і нерівності. Тут різні касти (точніше – *варни*, що на санскриті означає – якість, колір, категорія), жорстко фіксовані й набувають, завдяки релігії, “природних” відмінностей, наче сама природа їх поділила на:

варни:	касти	інструмент	легенда	діяння	колір
<i>брахмани</i>	<i>жерці</i>	<i>слово</i>	<i>із уст</i>	<i>закони</i>	<i>білий</i>
<i>кшатрії</i>	<i>воїни</i>	<i>меч</i>	<i>із рук</i>	<i>захист</i>	<i>червоний</i>
<i>вайш'ї</i>	<i>землероби</i>	<i>реманент</i>	<i>зі стеген</i>	<i>забезпечення</i>	<i>жовтий</i>
<i>шудри</i>	<i>“недоторкані”</i>	?	<i>зі ступнів</i>	<i>знедолені</i>	<i>чорний</i>

Якщо Індія – кастове суспільство, і відокремлені касти в органічному житті відтворюють *єдину душу*, то у *Китаї* традиційно панувала рівність усіх індивідуумів, і тому управління зосереджується переважно, в центральному пункті імперії – у столиці. Патріархальний принцип зумовлює особливі стосунки між імператором і народом, батьком і дітьми, старшими й молодшими братами, чоловіком і дружиною.

*Єгипет* – плодюча долина між двома пустелями: Лівійською й Аравійською. У цьому природному коридорі несе свої води священний Ніл. Найбільше Єгипет прославився своїми грандіозними інженерними роботами і колосальними спорудами, які навіть сьогодні викликають подив у сучасних інженерів і техніків. Східна мудрість точно фіксує і передає такий стан речей висловом: «Люди бояться часу, а час боїться пірамід».

Такі грандіозні роботи поряд зі знанням основ астрономії, межування й будівництва вимагали ще й найкращої організації — особливого *азійського способу виробництва*. Усі роботи провадилися одночасно на великому просторі й мали бути виконані до вказаної дати. Звідси потреба у створенні постійної робітничої армії, яка налічувала десятки тисяч осіб, діяла згідно з єдиним планом і під єдиним керівництвом. Єгипет зумів організувати таку армію робітників і їй зобов'язаний своїми безсмертними ділами. Створили цю армію, ймовірно, жерці — єгипетські мудреці, і вони ж накреслювали плани дій, виконання яких здійснювалося за указами фараонів. Завдяки цьому єгипетський народ, у часи своєї величі, був «у формі», і жив у єдиному ритмі з великим Нілом, де

<i>жерці</i>	були	<i>думкою,</i>
<i>фараони</i>	—	<i>волею,</i>
<i>народ</i>	—	<i>тілом,</i>
<i>а покірність</i>	—	<i>цементом.</i>

Сама природа Єгипту вимагала колосальної й безперервної праці, визначала основу суспільної організації цієї країни. І доки ці три сили одноставно прагнули до одної мети, яку вказувала їм сама Природа, доти народ процвітав і творив свої безсмертні справи.

Отже, *азійський спосіб виробництва*, є своєрідна «матриця» східного життя: общинно-іригаційна система землеробства, міський торгово-ремісницький спосіб життя, кочовий степ із караванними шляхами, східний деспотизм.

5. Якщо на Сході ми спостерігали блискучий розвиток деспотизму як форми, що відповідає східному світові, так само й демократична форма є всесвітньо-історичним визначенням Греції. Це означає, що тут держава максимально сприяла розвитку *свободи індивідуума*. Демократична держава — це не патріархальна, їй необхідні закони. Три прикметні риси грецьких республік привертають увагу: оракули, рабство і демократія, яка можлива лише в невеликих містах-державах (полісах). Усі ці маленькі міста-держави, замкнені в собі політично й економічно, тільки й очікували зручного моменту, щоб із будь-якого приводу вступити в боротьбу, метою

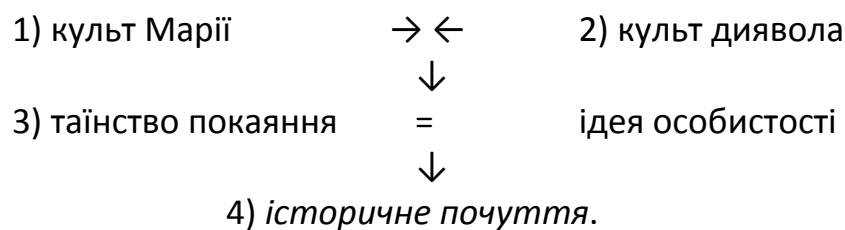
якої було не розширення своєї держави, а знищення чужої. Міста руйнували, громадян убивали або обертали в рабство.

Завоювання Риму не спричинили, як це було у греків після Перських воєн, розквіту культури, науки й мистецтва. Якщо існуванням держави є грабунки, то неминуче виникають конфлікти через розподіл здобичі. Тоді настає розлад державного механізму і виникає вороже протистояння великих особистостей. Республіку знищила не випадковість, не особистість Цезаря, а *необхідність*.

6. Разом з імперією, значного поширення набуває *християнство* і, врешті-решт за Костянтина Великого, стає панівною релігією у Римській імперії.

Відтак місце ідеї вічного кругообігу (космоцентризм) посідає *теоцентризм* із іманентною ідеєю векторного розвитку («від» і «до»). Вічність є атрибутом Бога, а час (як і природа) — його творінням. Час осмислюється через минуле (пам'ять), теперішнє і майбутнє (надію), де минуле і майбутнє досягається через теперішнє (віру і любов).

Теоцентризм безпосередньо вплинув на становлення *історичного почуття* фаустівської (західної) людини, що формувалось у лоні готичної свідомості, воно охоплює чотири найважливіші моменти і схематично виглядає так:



Цей новий дух (теоцентричний світогляд) чітко зафіксував протилежність

*церкви* .....й *держави*.

7. Якщо династична монархія лише розпочала процес формування європейських націй, то *абсолютизм* завершив його. Період абсолютистських держав охоплює майже століття, наприклад, епоха Людовіка XIV – шедевр державної організації: держава перебуває «у формі», аристократія лояльна, вона веде війни за монархів і організовує управління, місто і земля (село) перебувають у рівновазі, а справжні володарі міста (*гроші* та *дух*) ще не відчувають у собі такої сили, щоб потягатися з первісними станами – аристократією й духівництвом.

*Кабінетна політика* стала високим мистецтвом і приносила естетичне задоволення тим, хто нею займається.

Отже, *епоха абсолютизму* якнайкраще реалізувала ідею держави, яка закладена в існуванні кожної культури, тут ця ідея добилась найвищої політичної оформленості, якої так і не вдалося нікому перевершити, проте і не вдалося її зберегти.

8. *Реформація* у свій час пробудила субстанційне начало духа — *свободу*. Місто стає виразником цієї свободи. Міський дух — це розуміння, яке зробилося вільним, а всі пізніші духовні, соціальні та національні рухи, що виборюють свободу, беруть свій початок від цього первісного факту *свободи від землі*. Лише з появою міст, дає про себе знати «*третій стан*» — буржуазія. Суттєвою ознакою будь-якої *буржуазної революції*, яка завжди відбувається тільки у містах, є нерозуміння стародавніх символів, місце яких заступають цілком очевидні, близькі й зрозумілі інтереси.

Відтепер *економічна свобода* — це свобода заробляти гроші, наука вільна у своїй критиці, тут вирішальне значення мають друковане (преса) і усне слово (демократія). Час *плутократії* настав — перемогу святкують не ідеї, а капітал.

9. Основною проблемою української екзистенції завжди буде пошук відповіді на запитання: *хто ми і куди йдемо?* На теоретичному рівні цю проблему можна сформулювати так — «філософія національної ідеї» чи «філософія національної поразки»? Українська культура — це *культура збіжжя*. Її прасимвол сам собою ніколи не постає у чистому вигляді, проте завжди виявляється у всіх її елементах. Культура збіжжя органічно пов'язана з *ідеєю власності*. Усе, що вільно рухається у просторі, позбавлене ідеї власності. Власність — швидше правідчуття, ніж поняття. Власність у безпосередньому її значенні — це земельна власність, а прагнення перетворити все нажите на земельну власність і ґрунт завжди є свідченням людини доброї породи.

Прасимвол прихований також у формі держави, у міфах і релігійних культах, в етичних ідеалах, формах живопису, музики і поезії, в основних поняттях науки, але не вичерпується ними. Його неможливо понятійно викласти. Кожний окремий символ промовляє про себе, звертаючись до внутрішнього почуття, а не до розуму.

**Зінченко Віктор Вікторович,**  
головний науковий співробітник  
Інституту вищої освіти НАПН України (м. Київ)

### **Еволюція управлінських моделей в економіці у контексті впровадження принципів деліберативності**

Для сучасної суспільствознавчої і управлінської теорії інтеграція розвинених суспільств у сучасній “неокапіталістичній” (або за іншою термінологією, “неоіндустріальній”), фазі їхнього розвитку є об’єктом серйозних досліджень, що показують, яким чином сучасним розвиненим державам вдається інституалізувати і контролювати соціальні взаємовідносини. Це перш за все – аналіз глобальних економічних, політичних, світоглядних і суспільних трансформацій, функціонування ідеології, систем управління, освіти і виховання, засобів масової комунікації, методів обмеження соціальної боротьби рамками формалізованої системи, розвитку інститутів соціуму і контролю за ринком. Сучасні зміни в природі розвиненого індустріального суспільства призвели до того, що вузькоспеціалізований аналіз ринкового механізму не може вже надати реального уявлення про структуру суспільної системи: держава стала невід’ємним елементом функціонування економіки, і в певному значенні **усе суспільство перетворене в економічний апарат** і навпаки, спостерігаємо масштабне явище **державно-політичного інтєрвенціонізму** в економічну систему. Різні елементи суспільства пронизані економічною і політичною раціональністю. На зміну класичній ринковій економіці прийшов не просто монополістичний та олігополістичний ринок, але складна структура керованих і взаємозалежних процесів.

У теоріях управління відбувається еволюція до “менеджменту людських ресурсів”. Попередні “раціональні” та “тейлористські” управлінські моделі, які передбачають жорсткі методи адміністративного командного управління та вертикальну ієрархічну структуру є ефективними на окремій ділянці виробництва чи соціуму у випадках екстремальної потреби по концентрації спільних зусиль. Звичайно, сучасний менеджмент не відкидає повністю раціоналістичну модель. Вона залишається методологічною основою формування організаційних структур, планування, проведення передпроектних досліджень, економічних розрахунків та інш. Елементи жорсткого командного управління залишаються переважними в певних екстремальних умовах, що вимагають, наприклад, швидкої концентрації зусиль на якій-небудь ділянці

робіт або при рішенні виробничих завдань (наприклад, випуск масової стандартної продукції). Однак по своїй суті вони стоять на заводі налагодженню партнерських взаємовідносин, експериментуванню, стримуючи ініціативність, що врешті-решт призводить до зниження ефективності як виробництва, так і суспільної мобільності. *Адміністративність управління* слугує консервації антагоністичних відносин, соціально-політичним конфліктам внаслідок загострення протиріч між взаємодіючими сторонами (працівники, владна структура, управління). А там, де треба експериментувати, шукати, в умовах підвищеного господарського ризику, налагоджувати різноманітні робочі зв'язку між партнерами, адміністративні важелі стають неефективними – потрібне нове, гнучкіше і різноманітне або так зване *органічне управління*.

Тому в концепціях управління є необхідним формування нової стратегії, початком чого є злам традиційних стереотипів в управлінському мисленні. Створений тип індустріального суспільства руйнує міжлюдську комунікацію її первинну неформальну форму, бюрократизується, ізолюючи людину, ігноруючи світ людських емоцій. Створюється розрив між технологічно-економічним розвитком суспільства і його морально-етичним рівнем. Негативним наслідком цього є розвиток “соціального невігластва” суспільства, яке подавляє потреби і прагнення особистості. Це призводить до спалахів агресії і невротизму. На підприємстві це веде до його руйнації (страйки, плинність кадрів, міжкласові зіткнення, виробнича апатія тощо); у суспільстві виявом цього є революції, міжкласові зіткнення, війни, девальвація соціально-етичних цінностей. Необхідно враховувати, що “акціонувальні” економіко-соціальні моделі, не дозволяють досягти подолання відчуження між учасниками суспільних і виробничих відносин.

“Акціонувальні” моделі передбачають наділення учасника взаємовідносин можливістю отримання частки суспільного чи виробничого прибутку. Однак, надаючи можливість **володіння**, вони не надають можливості участі в системі управління і контролю. У цьому випадку працівник на виробництві чи громадянин в суспільстві в кращому випадку перетворюється на “власника-акціонера”, який підпорядковується розпорядчій владі управлінців. Побудова “суспільства споживання” і встановлення формально-юридичної рівності не сприяє подоланню відчуження від влади і не надає реальних шансів на отримання доступу до системи управління. Нерегулярна “участь” у формотворенні рішень у вигляді епізодичної участі у виборах чи виконанні прийнятих управлінською верхівкою рішень, за відсутності навиків управління, залишає людину пасивним учасником соціальних і виробничих процесів, сформованих панівною ідеологією. Наслідком цього розвиток у людини



споглядальної і виконавської позиції. Антагоністично-експлуатаційні відносини між людьми і перш за все, у сфері безпосередньої комунікації є основним відчужуючим фактором, оскільки в них людина постає не в якості унікальної особистості, а як певний фетишизований еталон пануючих економічних і політичних ідеологем. “Менеджмент людських ресурсів” сприяє поліпшенню ситуації. Оскільки в ньому людина, зокрема працівник, вже не є об’єктом-виконавцем, а від нього вимагається активна позиція, стимулюється творчий підхід, формується особиста відповідальність за результати власної праці та діяльності. І діє він заради спільних цілей (підприємства, соціуму). Розвиток особистої ініціативи в даному випадку стимулюється системою мотиваційної підтримки (кар’єрне просування, фінансова стимуляція). “Теорія У” Д.Мак-Грегора вказує, що система санкцій і адміністративного спонукання не є досить ефективною.

Необхідно враховувати, що за певних умов людина не лише є здатною до відповідальності, але й прагне до неї. Людина здатна себе контролювати і діяти суспільно-солідарно у випадку прагнення до цілей, досягнення яких сприятиме задоволенню її індивідуальних інтересів. Наступним кроком є **деліберативна модель** “комунікативного менеджменту”. Метою “деліберативного комунікативного менеджменту” на суспільному, політичному і економіко-виробничому рівнях є досягнення стану безконфліктності на основі узгоджених дій, що спрямовані на задоволення спільних інтересів, участь працівників (виробництво) і громадян (суспільство) в структурах управління. Метою аналізу є визначення ключових рис і механізмів побудови суспільства, в якому немає незалежних від волі людей суспільних і виробничих відносин, тобто в якому скасовані відносини примусу і панування одних людей над іншими. Контроль над процесами виробництва і суспільного функціонування повинен перейти до безпосередніх учасників суспільного виробництва (як у галузі матеріального виробництва, так і у сфері продукування ідей і управлінських рішень). Попередні **об’єкти** виробництва і управління (люди) повинні стати **суб’єктами** виробничої, суспільної організації і управління з метою реалізації своїх і колективних, загальносуспільних потреб і здібностей. Створюється система спільних стимулів і спільної зацікавленості завдяки спільній участі в управлінні, яке в результаті набуває рис самоуправління. У такому випадку норми та рішення можуть бути легітимізованими на основі спільної комунікації, яка є регулятивним принципом. Створена структура повинна надавати однакові умови для рівноправного вибору дій, виключаючи примус і панування.

Метою стає досягнення демократичного консенсусу в ухваленні рішень. На рівні суспільства і підприємства норми і рішення формуються в результаті компромісу і згоди (консенсусу) між всіма зацікавленими учасниками, які мають рівні має рацію в рівному доступі до управлінської влади. В той же час виключається надмірний тиск з боку однієї із сторін, не надається нікому привілейованого владно-управлінського положення. Консенсус досягається завдяки процедурі загального комунікативного формування рішень, які ґрунтуючись на рівних інтересах кожного, знаходять обґрунтоване схвалення всіх. Дана модель отримала назву *деліберативної демократії* (походить від латинського терміну *deliberatio* – “обговорення”).

У ряді неоіндустріальних країн система самоврядного громадянського устрою суспільства поступово втілюється у життя. Це відбувається там, де кооперація праці і розподілення, усупільнення власності, виробниче і політичне самоуправління стають повсякденністю, поєднуючись з науково-технічною революцією, глобалізацією ринку, з продуктивним контролем суспільства над ним, інтеграцією культурно-етичних цінностей у загальнолюдському духовному розвитку. У найбільш широкому своєму значенні громадянське деліберативне суспільство є власністю на знання і культуру в цілому, тобто на ті умови життя та праці, які слугують розвитку не лише натурального або грошового багатства, але і самої людини як основного капіталу, включаючи сюди освіту, засоби інформації та спілкування, різні форми інтелектуальної і творчої діяльності. Це робить людину перш за все духовно багатою у сфері її індивідуального саморозвитку.

Деліберативна соціально-економічна та управлінська/самоправлінська система є чинником суспільно-культурним, який включає відношення людини до засобів не тільки матеріального виробництва, але і свого самовиробництва як суспільної, розумної істоти. Вона як би виводить людину за межі безпосереднього матеріального виробництва, поза межі її суто економічного існування і необхідності у більш ширшу соціальну сферу вільного і багатобічного розвитку.

Зменшення, завдяки науці та техніці, необхідної праці, в умовах громадянського суспільства веде до збільшення часу для того повного розвитку індивіда, який сам, у свою чергу, як найвища виробнича сила зворотно впливає на виробничу силу праці. Тому деліберативне суспільство означає не просто подолання гноблення, утиску і бідності, а якісно новий рівень людської свободи, свободи від суто економічної, продиктованої матеріальними нестатками необхідності. *Суспільне багатство* – не просто власність всіх, але кожного, тобто така спільна

власність, де кожен є власником усього суспільного багатства у його повному об'ємі. Як свобода кожного є умовою свободи всіх, так і цим багатством перш за все є наука, наукове знання, яке в реальності може належати кожному в повному об'ємі, не заважаючи володінню ним іншими. Наукове знання є за своєю сутністю всезагальною виробничою силою, котра у рівній мірі є доступною кожному. В ідеї деліберативності виявляється історична тенденція переходу до свободи від політичного і економічного детермінізму, завдяки чому людина стає співвласником загальних умов свого особистого розвитку, незалежно від виконуваних нею соціально-економічних функцій і ролей.

***Шморгун Олександр Олександрович,**  
провідний науковий співробітник  
Інституту всесвітньої історії НАН України (м. Київ)*

#### **Філософсько-світоглядні аспекти глобальної економічної кризи**

Програма діяльності МВФ, надто за рішеннями «вашингтонського консенсусу», розроблена ще на для африканських, а потім апробована на латиноамериканських і далекосхідних країнах, суттєво не відрізняється від нинішньої «економічної допомоги», в тому числі тій же Україні. Вона передбачає реалізацію знаменитої тріади: масова приватизація, максимальна лібералізація зовнішньої торгівлі та фінансова стабілізація. Всі ці «кити» базуються на абсолютно хибному теоретичному постулаті про те, що збільшення золотовалютних резервів і стискання грошової маси з метою придушення інфляції буцімто дозволить стабілізувати грошову одиницю, а це, своєю чергою сприятиме зниженню процентних ставок по кредитам і дозволить банкам фінансувати бізнес, максимально сприяючи розвитку економіки. Насправді, навпаки, така політика паралізує ділову активність, різко погіршує пресловутий інвестиційний клімат, шкодить експорту і стимулює імпорт, зокрема імпорт західного капіталу і, водночас, за ситуації збільшення ризиків у кризовій економіці не дозволяє суттєво знижувати кредитні ставки.

А за благими деклараціями про скорочення дефіциту бюджету, стимулювання малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій так чи інакше приховується придушення вітчизняного виробника, скупівля за безцінь будь-яких активів, зменшення експортної конкурентно спроможності, примітивізація виробництва, скорочення споживання і купівельної спроможності і споживання, соціально-економічна

поляризація, деградація бюджетної сфери, а ,отже, фундаментальної науки.

Також, замість залучення цільових інвестицій через синхронізацію процесу приватизації та структурної перебудови, подібна «стратегія» запускає механізм наркотичної фінансової залежності держави не тільки від офіційних міжнародних фінансових установ, а й приватних спекулянтів на ринку цінних паперів. Адже штучне підтримання валютного курсу так чи інакше передбачає періодичні валютні інтервенції, тобто скупівлю за рахунок золотовалютного запасу частини зайвої власної національної грошової маси «уповноваженими банками». Що на тлі погіршення макроекономічних показників, максимально сприяє відтоку капіталу. Такий кругообіг грошей у лихварській природі сучасного фінансового капіталізму дозволяє вивезти законним шляхом принаймні більшу частину раніше позиченого капіталу все на той же Захід, залишивши державу - кредитора біля «розбитих ночв»: з боргом, що неухильно зростає і додатковими відсотками. До того ж саме по собі наростання кризових явищ стимулює втечу капіталу, а втрата інвестиційної привабливості. викликана кризою, ще більше збільшує попит на запозичення тепер уже під ще більш грабіжницькі відсотки.

Нарешті, збереження стану перманентної економічної кризовості «недієздатних держав» («failed states») і навіть виникнення будь-яких збройних протистоянь, знецінюючи національні валюти також посилює попит на зовнішні запозичення, зміцнює долар як світову резервну валюту і збільшує потребу в ньому, що саме по собі дозволяє США отримувати від цього великий реальний зиск.

Не випадково навіть Дж. Сорос, який заробив величезні статки на світових фінансових спекуляціях, в роботах «Криза світового капіталізму» та «Про глобалізацію» вимушений визнати, що МВФ, який створювався для підтримки купівельної спроможності і економічного розвитку країн, що потрапили у кризову ситуацію, розробляв свої перші програми за ситуації фіксованих валютних курсів і золотого стандарту, що утруднювали неконтрольований вивіз капіталу. Крім того, цей міжнародний спекулянт визнає, що за задумом ініціатора створення даної міжнародної установи видатного економіста Дж. Кейнса, статут МВФ мав передбачати спільну відповідальність позичальника і кредитора за ефективність використання кредитів (до цього ж закликав ще у середині 80-х років минулого століття і засновник «Римського клубу» А.Печчеї у бестселері «Людські якості. Шість цілей для людства»).

Сьогодні ж світові фінансові установи справді переважно обслуговують інтереси міжнародних фінансових гравців та ТНК, що, за

великим рахунком, шкодить самим США та ЄС. З цими організаціями пов'язані новітні механізми глобальної неокolonіальної надексплуатації країн-позичальниць, що значною мірою перетворило потужні фінансові банківські установи на тіньові криміналізовані структури, які почали активно обкрадати і американських вкладників. Йдеться не тільки про кредити міжнародних фінансових організацій, а всю систему позичання державам, що опинились в скрутній ситуації короткострокових державних фінансових акціонерних запозичень під грабіжницький процент.

Ці явища докладно вивчали і описали Дж. Стігліц («Глобалізація і її тягар»), Дж. К. Богл («Битва за душу капіталізму»), Д. Харві («Коротка історія неолібералізму»), Д. Келфф («Антиамериканський бізнес. Піднесення нової європейської моделі економіки»), І. Валлернстайн («Історичний капіталізм»), Н. Хомський («Прибуток на людях» та «Новий військовий гуманізм»), П. Кругман («Найзаплутаніша проблема: втрата нашого шляху в новому столітті»), Е. Тодд («Після імперії. Есе про загинання американської системи»), Дж. Перкінс («Сповідь економічного вбивці»).

Про деструктивність загальносвітового «позичкового» тренду свідчить той факт, що поляризація доходів внаслідок реалізації неоліберальної стратегії є безпрецедентною: 8,4% земель сьогодні володіють 4/5 світового багатства, а 2/3 населення планети ділять між собою жалюгідні 3% активів. При цьому роль монополій стрімко збільшується! [1]. Як наслідок сукупний борг країн, що розвиваються, який на початку 80-х років складав близько 1,8 трильйона доларів, лише за 2015 рік виріс на 1,6 трильйона доларів і складає 62 трильйона доларів [2]. А за останніми даними розмір загальносвітового боргу у першому кварталі 2017 р. вже досяг рекордних \$217 трлн, збільшившись на \$600 млрд. за рік на тлі активних запозичень «ринків, що розвиваються». Новий рекорд еквівалентний 327% глобального ВВП!!![3].

Отже, в цілому підтверджується прогноз про самознищення не тільки країн Східної Європи, а й технологічно розвиненого Заходу і Сходу внаслідок неоголошеної війни самому собі – самогубної втрати базових європейських світоглядних цінностей, яскравим проявом якої є процес стрімкого вимирання західної цивілізації [4;5]. Безпосереднім наслідком цього ж процесу є, наприклад, нещодавнє рішення німецького Бундестагу про підтримку одностатевих шлюбів [6], або офіційний дозвіл канадської влади не вказувати батькам стать восьмимісячної дитини [7]. Не, кращим, якщо не гіршим, чином є ситуація у вимираючій Японії [8].

Саме про цю небезпеку самознищення нещодавно стосовно США писали П.Бюкенен у роботах зі шпенгерівськи-апокаліптичними назвами

«На краю прірви» та «Смерть Заходу», відомий автор роботи «Конфлікт цивілізацій» С.Хантінгтон, який певний час працював координатором у Раді національної безпеки США у книзі «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності», Т.Сарацин у катастрофічній книзі-прогнозі з вельми красномовним заголовком «Німеччина самоліквідується. Як ми ставимо на карту нашу країну».

#### Список використаних джерел

1. Жмеренецкий Как выжить в будущем. Восемь трендов, которые вскоре изменят мир. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/society/371851/>
2. Долг развивающихся стран лише вырос на \$1,6 трлн до \$62 трлн в 2015 году. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vedomosti.ru/economics/articles/2016/03/18/634108-dolg-razvivayuschih-sya-stran>
3. Размер мирового долга достиг рекордных 327% ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ru/economics/29/06/2017/5953e4719a79475564c22e9b>
4. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози. Частина 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kontrast.org.ua/news/2592.html>
5. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози. Частина 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kontrast.org.ua/news/2591.html>
6. Бундестаг поддержал однополые браки. Меркель против [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eirus.net/3539-2/>
7. В Канаде родился первый "бесполой" ребенок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsnews.ua/world/v-kanade-rodilsya-pervyy-bespolyy-rebenok-04072017131300>
8. Асексуальные браки в Японии: результаты исследования 2016 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nippon.com/ru/features/h00161/>

**Таранов Сергій Володимирович,**  
заступник директора  
Центру гуманітарної освіти НАН України (м. Київ)

### **Екзистенційна герменевтика історії**

Людина має зрозуміти себе – вважаю, що таким є головне завдання як герменевтики, так і історичного пізнання. В іншому, історичному, все одно бачиться своє, тому по-гегелівські це «своє інше», і розуміння – це саморозуміння, а тому – звільнення від чужого.

В такому контексті, Ганс-Георг Гадамер, один із фундаторів філософської герменевтики як універсальної теорії розуміння, сам дав поштовх для екзистенційно-онтологічного осягання людини.

Вочевидь питання герменевтики та філософії історії тісно пов'язані. В іншому, історичному все одно бачиться своє, тому по-гегелівські це «своє інше», і розуміння – це саморозуміння, а тому – звільнення від чужого. Ключове тут – за політичними, економічними, соціальними зрізами історії вбачати її смисл. І смисл цей проявлено в суб'єкті, ядрі історичного – людині. Причому це не пасивна людина, вона зі своїми цілями та намірами звернена у майбутнє. Тому філософсько-історичне знання, що підважує герменевтику, в свою чергу повинно бути ґрунтоване на розумінні людини як інтенційної, спрямованої істоти. За фактами історії побачити проблеми екзистенції та шляхи їх подолання – саме тут потрібна герменевтика.

Отже – не отримання інформації із сфер історії політики, історії економіки чи історії наук, не просте бавлення та більш витончене естетичне споглядання є смислом герменевтичних процедур. Бажання зрозуміти себе, сенс свого існування є свого роду головним інтересом екзистенційно-герменевтичної діяльності та сутністю «передрозуміння» іншого. Екзистенційне запитування про сенс себе передбачає можливість розуміння іншого в ключі цього запитування.

Рудольф Бульман якнайкраще підкреслює цей момент саморозуміння людини в історичному знанні: «будь-яка інтерпретація спрямована певним *запитуванням*: яким є мій інтерес при витлумаченні документів?» [1, с. 118]. Тут можна побачити варіант герменевтичного кола, першим імпульсом якого є запитування про смисл себе. У такому випадку інтерпретатор міркує про історію, міркуючи водночас про власні можливості і прагнучи до самопізнання. Він задає запитання про людське життя взагалі, маючи на увазі своє власне життя, яке він намагається зрозуміти одночасно з життями інших людей. Таке запитування можливе лише у тому випадку, якщо самого інтерпретатора опосіло запитання з приводу власного існування.

Тоді історія постає не тільки як хаотичний набір фактів, і навіть не як плід, наслідок економічних та соціальних потреб, але й як прояв прагнення – інтересу. Смысл і значущість історичної події визначено смыслом і значущістю для «історика», ширше – для людини зацікавленої.

При цьому в екзистенціалістському ключі «зрозуміти себе» – це прозріти свою конечність та оцінити свої долю та вчинки у світлі свого рішення. І герменевтика намагається реалізувати ідею окреслення різних способів бути. Тоді стає зрозумілим, що конечність людського буття породжує як засоби визволення – не тільки релігію, мораль та культуру загалом, але й сам історичний процес їх реалізації. Під таким кутом зору історія постає як неперервно триваюча спроба подолання стану відчуження.

Відчуження від результатів праці, інших людей, Абсолюту. Відчуження від власної сутності. Сутності, яка співголосна з Буттям та знаходиться в тому ж онтологічному зрізі, що і Буття. При цьому треба розуміти, що відчуження – певна серединна ланка більш універсального для опису людського існування скрутного стану. Бо скрутний стан огортає також й неповноту існування, спрямованого до сутності і неавтентичність людського існування, відвернутого від головного цілісного в упокоренні нав'язаним зовнішнім моделям дії й становлення.

Отже герменевтика і філософія історії є нічим іншим, як самопізнанням людини, де суб'єктом і розуміння, і соціальної динаміки є людина спрямована до Буття як такого та свого буття необоротно.

І тут постає завдання вірних методологічних підходів до розкриття даної проблематики в історії та й для осмисленого сприйняття історії взагалі. Я рекомендую використовувати в якості методології онтологічно та екзистенційно орієнтованої історичної герменевтики *регресивно-прогресивний метод*, який запропонував Жан-Поль Сартр [2] та *метод кореляції*, що маніфестував Пауль Тілліх [3]. В найпростішому вигляді суть складових регресивно-прогресивного методу (інша продуктивна назва *аналітико-синтетичний метод*) можна було б виразити дихотомією *Чому-Навіщо*. До слова сам Сартр вважав, що марксизм для розуміння людської і історичної дійсності переважно користується першою складовою, тоді як екзистенційно орієнтована думка тяжіє до другої настанови осмислення.

Принцип *Чому* описує причини виникнення історичного явища. Можна зазначити, що він намагається знайти діючі причини, а по суті в кращому випадку знаходить не більше ніж умови. Що вочевидь демонструє певну слабкість обґрунтування підходу, який маніфестує себе в якості об'єктивно-наукового.



Важливим є те, що науковість та об'єктивність знаходять специфічне підкріплення в детерміністському тлумаченні людської природи. Так з регресивного методу намагається постати історичний детермінізм. Натомість прогресивна метода – лише вказує на горизонт можливого здійснення.

З детермінанти Чому постає теорія соціального прогресу, який розуміється як економічно-науково-технічний. (Що породжує проблему інновацій, яка демонструє дефіцит аргументів, або й відсутність критеріїв в справі ототожнення інновацій та блага). Вірно зрозумілий прогрес – спрямований на *Навіщо* кожного, покликаний ним, і в ньому цінності економіко-матеріальні втрачають фундаментальне значення. Незрівнянної ваги отримують цінності інші – онтологічна повнота, свобода та с-повнення, духовне самовдосконалення, комунікація, зрештою – ко-екзистування.

*Чому* – майже завжди у царині всезагального. *Для чого* – вбачає й частковість, випадковість, приватність. Хоч тут є теж певна закономірність. І, хоча ми всі є універсально неповторними, в цій універсальності неповторним є спосіб с-повнення, модус фундаментальної інтенції. Фундаментальна інтенція екзистенції є прагненням подолання скрутного стану, конечності та відчуження, іншими словами досвіду Ніщо, присутнього в існуванні. Водночас фундаментальна інтенція є трансцендуванням в бік повноти та цілісності екзистенції, пошуком та здійсненням шляху до Буття. І ці шляхи є неповторними, це – унікальні шляхи с-повнення людського в людині. Отже, регресивно-прогресивна метода описує дихотомію між даним та можливим. Дане – це середовище, обставини, умови (економічні переважно), що підкреслюють певну інертність існування. Людина тут – продукт, а тому і предмет, і об'єкт. Натомість в векторі можливого присутні активність, суб'єктність, діяльність як проєктивність. Основні характеристики інтенційної людини – відрив (від даного, конечного), творчість (себе і буття), вибір (шляхів здійснення). Головний настрій тут – не виконувати умови, а перевищувати обставини. Так відбувається бунт проти реального (речового) в ім'я дійсного (екзистуючого).

Хоча ми приходимо до ідеї переваги прогресивної методи над регресивною слід зазначити, що поміж ними завжди повинен стояти опосередкуючий метод кореляції. Метод кореляції дає змогу оцінити корелюючі складові як взаємообумовлені та взаємодоповнюючі. І знов постає певна форма герменевтичного кола, де відбувається човникова хода між регресивною та прогресивною асимптотами, і здійснюється в своїй повноті та єдності аналітично-синтетична метода розуміння О – S – О.

Суб'єкт, а точніше людське існування як опосередкуюче начало між об'єктивностями перевищує дану об'єктивність в напрямку іншої, можливої об'єктивності. Умови взагалі-то є важливими, але скоріше для того, щоби їх долати, перекроковувати. І способів перевершення, трансцендування – багато різних.

Відтак метод кореляції між двома крайнощами – шлях взаємопроникнення та взаємопрояснення – дає змогу доповнювати діючі причини цільовими причинами, *telos*'ами. І, хоча умови не пояснюють все (доречний приклад Сартра: Валері – буржуа, але не всіякий буржуа – Валері), спроби детермінізму доповнені телеологізмом вірно зорієнтують людину в рамці «залежність – незалежність».

Ми наближаємось до того, що термін «закони» повинен поступитись в такому делікатному питанні як розуміння людського – «тенденціям». Тенденціям в схожому до попперівського значення цього розділення [4].

І ще – в ключі розгляду історичної діяльності людини, зокрема і *господарської* – можливим, та іноді й необхідним є зміщення акцентів з модного поняття «людського або соціального капіталу», в бік терміну «людського потенціалу».

По суті ми повертаємось до кантової дихотомії розуміння людини як такої, що належить царині природи та царині свободи одночасно. Але сутнісною, фундаментальною в людині є безумовно її друга складова, або шар. Це те, що вирізняє нас від речового світу, світу Суцього словами Гайдеггера й спрямовує до світу дійсності як дії, діяльності, в сферу Буття.

В результаті історичне (та його дослідження) буде вірно орієнтоване від обмеженого до безкінечного, спрямоване від минулого у *май-бутнє*, а людина знайде знаннєві ключі та онтологічні підвалини до трансцендування.

#### Список використаних джерел

1. Бультман Р. История и эсхатология. Присутствие вечности / Р.Бультман; пер. с нем. // История философии / Отв. ред. И.И.Блауберг. – М., 2008. – Вып.13. – С.116-140.
2. Сартр Ж.-П. Проблемы метода. Статьи / Ж.-П.Сартр; пер. с фр. – М., 2008.
3. Тиллих П. Систематическая теология / П.Тиллих; пер. с нем. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – Т.1 – 2.
4. Поппер К. Ницета историцизма /К.Поппер; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1993. – 188 с.

**Бойченко Михайло Іванович,**  
*професор кафедри теоретичних і практичних дисциплін  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

**Ризики напівосвіти для сучасної освіти  
(на прикладі бізнес-освіти)**

Нині нерідко чуємо, що сучасна освіта йде шляхом свого самознищення – оптимізація і комерціалізація з двох боків нібито неминуче нищать сучасну освіту. Дійсно, з одного боку маємо скорочення навчальних годин і радикальне збільшення обсягу самостійної роботи студентів за рахунок аудиторних занять з професурою, а з іншого боку – як державна політика, так і запити економічних замовників спонукають до скорочення часу навчання за рахунок максимального скорочення загальнотеоретичної складової освіти і зокрема практично повної елімінації її загальної гуманітарної складової, до якої входить і філософія. Особливо загрозовою щодо останньої тенденції у вищій освіті виглядає ситуація із природничою та технічною освітою. Втім, варто звернути увагу на бізнес-освіту, яка існує у світі вже більше півстоліття і за набагато ще більш жорстких умов все ж зберігає ключові якості освіти. Цей досвід мав би стати прикладом для осмислення шляхів блокування ризиків втрати якості освіти у системі вищої освіти загалом.

У своїй доповіді «Теорія напівосвіти» Теодор Адорно доволі розгорнуто викладає концепцію дійсної освіти [1]. Значну частину цієї концепції реконструює у своїй спеціальній статті Марія Култаєва [3], однак її дослідницький інтерес є значно ширшим і охоплює практично усе розмаїття поглядів Адорно на сучасну освіту. Нашим завданням є виявити пороки напівосвіти як облуди і на цьому фоні утвердити чесноти дійсної освіти.

Адорно характеризує напівосвіту як викривлення і вульгаризацію освіти: «Так само, як у мистецтві не існує приблизних величин, адже наполовину добре виконання музичного твору не означає, що його зміст було реалізовано тільки наполовину, бо воно має бути повністю адекватним і тільки тоді має сенс, так само відбувається і з духовним досвідом у цілому. Напівзрозуміле і напівпізнане – це не перша сходинка до освіти, а її смертельний ворог. Елементи освіти, що проникають у свідомість без підключення до її зв'язків, перетворюються на сильну отруту, стають чимось на зразок забобонів, навіть критикуючи їх...» [1, с. 143]. Напівосвіта, за Адорно, є фіксацією на окремих елементах освіти як її фетишах – при втраті досвіду освіти як цілого і постійного руху у самоудосконаленні при збереженні цього цілого. Напівосвіта є

напівосвітою, не тому що вивчено не все, а половина, але тому, що саме навчання відбувається неналежно, відчужено від цінностей освіти у будь-який його момент. Тим самим, замість опанувати невідоме і дійсно розширювати свої знання, той, хто нібито навчається, навішує вже відомі йому ярлики на предмети, які він так і не зрозумів і не осягнув – намагається імітувати опредметнення там, де його насправді немає, підмінює поняття термінами, за якими не стоїть предметне знання. Ось чому напівосвіта (*Halbbildung*) неминуче перетворюється з незавершеної освіти на спаплюжену освіту (*Verbildung*) – термін, запропонований Георгом Гегелем, як свідчить Култаєва [3, с.177]. Той, хто не навчається належним чином, не просто не отримує освіти, а підмінює її нахабством впевненості без компетентності – нагромадженням термінів приховуючи нерідко незнання елементарних основ.

Але на думку Адорно, це ще не вся біда, точніше – не головна біда. Адже той, хто стає на шлях освіти, замість займатися достеменною освітою, втрачає не лише знання світу, але й знання себе, не розкриває завдяки освіті власну сутність, замість саморозвитку, формуванню себе завдяки здобуттю знань і самим процесом такого здобуття здійснює самоспотворення у хибних образах себе, утверджується через недійсне, справжній досвід життя підмінює симуляцією досліджень [1, с. 148]. Таким чином, якості справжнього пізнання протиставляється кількість його імітацій.

Найстрашніше, що така хибна стратегія набуває панівного характеру у науці, а згодом – у освіті та суспільному житті. Відірвавшись від реальності, від практики, починають не просто творити химери свідомості, а засвідчують у колективному визнанні їхню нібито істинність – таким чином, вже не практика, а змова під виглядом консенсусу стає критерієм істини. Колективна помилка перестає бути помилкою, а перетворюється на узгоджену позицію. Так твориться підміна реальності життя реальністю спільного марення – яке ґрунтується переважно на взаємному схваленні і вихвалюванні. Усе це яскраво нагадує нам практику тоталітарних псевдо-релігійних сект.

Вирішальним питанням постає визначення критерію, згідно з яким можна було би відрізнити колектив самозакоханих неадекватів від колективу новаторів. Адже для інших членів суспільства на перших порах виглядають не зовсім адекватними також налаштовані контрфактично щодо морально застарілих суспільних практик новатори – як науковці, так і новатори від релігії (такі як Моїсей, Ісус, Лютер), мистецтва (як свого часу на перших порах діячі Відродження, імпресіоністи, абстракціоністи тощо) та інших сфер суспільного життя. Однак, контрфактичність справжніх

новацій спрямована на реальний і стабільний життєвий успіх уже у найближчому майбутньому не лише для членів «секти», але й для усіх інших членів суспільства. Контрфактичність утверджує ті суспільні практики, які не лише сприяють відтворенню наявних ресурсів, але й творенню принципово нових, раніше відсутніх (що й пояснює потребу у контрфактичності, тобто утвердженні того, чого раніше просто не було). Тоді як тоталітарні секти зберігають свій успіх лише за рахунок ефекту піраміди – тобто живляться за рахунок безповоротного і не відновлюваного витрачання ресурсів нових членів секти старими членами. А це тактика спаленої землі, яка суїцидально застосовується на власній території – чим більше ресурсів нищиться, тим менше їх залишається для майбутнього споживання, а стратегічний програш виявляється не лише неминучим, але трагічним, тобто смертельним для учасників цієї авантюри (а можливо, і для інших членів суспільства, які виявляються непрямо задіяними у неї). Таку «стратегію» варто назвати контрафактичною, тобто такою, що творить контрафакти – підробки реальності, підробки якості, підробки справжньої соціальності.

Таким чином, радикальне зло полягає не у скороченні обсягів отриманої освіти – тут навіть менший обсяг освіти, але освіти якісної, є безперечно більшим благом, аніж великий обсяг фіктивної освіти. Саме фіктивність, тобто імітація освіти замість її дійсного надання є страшним ворогом не лише освіти, але й усього суспільства. Та у першу чергу – ворогом самих адептів цієї фіктивної освіти. Лише тимчасове спасіння, паліатив для них – виживання за рахунок поширення своєї омани і самоомани на інших, паразитування на їхніх раніше набутих ресурсах. Скорочення обсягів освіти зі збереженням її якості постає як виклик для освіти, а не її загибель.

Реалії життя сучасного суспільства дозволяють компенсувати тривалість традиційної освіти численними можливостями повернутися до освіти у режимі неперервної освіти упродовж життя – освіта перестає бути компактним періодом життя людини, а саме тим, чим людина займається винятково у юні роки і чим вона винятково займається у ці роки. До освіти нині соціально успішна людина постійно повертається, відновлюючи та розширюючи свої знання, надаючи їм нову основу та відкриваючи для себе нові напрями пізнання.

Освіта не має бути відокремленою від суспільного життя ігровою зоною – жодні наукові, етичні, а тим більше педагогічні міркування не можуть цього виправдати. Таким чином, бізнес-освіта отримала за останні півстоліття таке вражаюче поширення по всьому світу саме завдяки тому, що вона подає реальний приклад успішності подолання протиставлення

практик освіти усім іншим суспільним практикам. Звісно, це не єдиний можливий шлях для такого подолання, але одна з перших ластівок – і саме тому заслуговує на докладне вивчення. Бізнес-освіта, отже, зовсім не є напівосвітою, як може видаватися на перший погляд – справжня бізнес-освіта, навпаки, вказує реальну можливість гарантовано уникнути напівосвіти. Будучи постійно у зв'язку з реаліями життя, неможливо підмінити здобуття справжнього досвіду його імітацією. Це підтвердить будь-хто, кому довелося надавати освіту людям, які вже мають досвід у бізнесі – ці люди відразу відчують надуманість і надлишковість, фальш і пусті абстракції у освітньому процесі, і вони не будуть витратити свої важко зароблені кошти і свій час життя на споживання підробки, контрафакту, навіть якщо це буде підробка під освіту. Навпаки, у цих людей добре вироблене чуття на нові, і при цьому життєздатні, ефективні, практично успішні технології – і це чуття рідко підводить їх також і при здобутті освіти [2, с. 588-589]. Ті, хто отримують бізнес-освіту, а це як правило, люди, які паралельно працюють, або раніше вже працювали у бізнесі, – таким чином, добре налаштовані на сприйняття контрфактичності, тобто обрахунку реальних шансів на втілення нових ідей. Вони рідко хвалять себе та інших, точніше – дають позитивну оцінку лише конкретним реальним діям і проектам, однак без зайвих слів готові підтримати перспективне, потрібне людям практично, за своїми реальними результатами, а отже безсумнівно прибуткове починання.

#### Список використаних джерел

1. Адорно Т. Теорія напівосвіти /Т.Адорно; пер. М.Култаєвої // Філософія освіти. – 2017. – № 1 (20). – С. 128-152.
2. Бойченко М. Філософське осмислення умов здійснення післядипломної освіти /М.Бойченко // Гілея: науковий вісник. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 69 (№2). – С. 587-591.
3. Култаєва М. Освіта та її деформації у сучасній культурі: до актуальності теорії напівосвіти Т.Адорно у сучасних соціокультурних контекстах /М.Култаєва // Філософія освіти. – 2017. – № 1 (20). – С. 153-195.

**Артюх В'ячеслав Олексійович,**  
доцент кафедри філософії Сумського державного університету

## **МИНУЛЕ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАКТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ**

Немає минулого, теперішнього і майбутнього. Є минуле  
теперішнього, теперішнє теперішнього і майбутнє теперішнього.

*Августин Аврелій*

Під «практичним використанням» ми будемо розуміти не лише його протилежність «теоретичному», але й як те, що працює на певний емпіричний «результат». Практичне ставлення до дійсності – це коли те, що відбулося пов'язується з нашими *особистими* діями, надіями і бажаннями в точці «тепер» (цей світ існує не сам по собі, а лише у *відношенні до мене*) найчастіше у зв'язку з якимось колективним інтересом, приміром, національним. Минуле розглядається тут виключно у зв'язку з теперішнім (інше минуле, минуле, яке ніяк не в'яжеться з сучасністю просто не існує). Минуле, яким би чином воно нам не являлося, постає лише різновидністю сприйняття теперішнього.

Практичне використання образів минулого притаманне масовому рівню свідомості як протилежного спеціалізованому. Саме воно, а не їх спеціалізоване професійне пізнання є первинним. Спонтанна спрямованість уваги на вимір минулого, що зафіксувала себе вже в первісні часи у міфічному типі світосприйняття лише в ХІХ столітті досягла рівня такого спеціалізованого виду професійної діяльності як історична наука.

При такому підході розмиваються межі між минулим і сучасним і тому про минулі події сприймаються як події сучасні. Історична подія, умовно говорячи, «виймається» із притаманного їй історичного контексту і «вставляється» у контекст сучасності. Минуле розмовляє теперішньою мовою. Вживання інших слів для називання подій минулого з, відповідно, іншими смислами постає дієвим засобом їх модернізації. Практична людина прочитає минуле *назад*. Її цікавлять лише ті події минулого, які вона може пов'язати із її теперішньою діяльністю. Те, що з'являється в результаті такого підходу можна назвати «практичним минулим».

Принагідно зазначимо, що при науковому підході, де зреалізовується істиннісна настанова, минуле існує ніби само-по-собі і метою дослідження тут постає реалізація максими показати «як тоді це було насправді». Якраз вимоги розрізнення вимірів теперішнього і минулого, розгляду історичної події обов'язково лише у зв'язку зі своїм неповторним соціальним, політичним чи культурним контекстом (бо саме такий зв'язок допомагає побудувати адекватний причинно-наслідковий ряд і надати історичній

події відповідних смислів, що в результаті приведе до її правильного розуміння) постають головними методологічними нормами. Саме відділивши від сучасного виміру вимір минулого, можна потім якийсь аспект цього виміру сприйняти як «незрозумілий», а значить створити проблемну ситуацію.

На практичному рівні минулі людські дії не можуть не розглядатися крізь призму світоглядних оцінок справедливий/несправедливий, хороший/поганий, правильний/неправильний, тому їх моральнісна згода чи засудження – звична реакція людини, свідомість якої встановлює особисте *відношення* з виміром минулого.

«Практична» реакція – це завжди реакція зацікавленої людини, причіника того чи іншого колективного інтересу, а тому виправдальна й легітимізуюча функції є основними при такому підході до історії. Минуле існує лише для того, щоб якимось пояснити сучасність, зробивши її більш зрозумілою і більш придатною для проживання в ній.

Реалізація наших колективних потреб в сучасності обумовлює і таку спрямованість уваги на минуле, коли фіксується вибіркова чуттєвість лише до деяких історичних фактів і подій, які найповніше придатні бути тією «історичною милицею», яка підстрахує їх при реалізації цих потреб.

Саме настанова до практичного ставлення до минулого потім експлуатується такими владними феноменами, що мають своїм об'єктом масову свідомість як політика пам'яті та історична політика.

***Березіна Вікторія Вячеславівна,**  
старший викладач кафедри філософії  
Національної медичної академії  
післядипломної освіти імені П.Л. Шупика (м. Київ)*

### **Криза класичної раціональності і перевідкриття етичного виміру знання**

Феноменологічній герменевтиці йдеться про критику суспільства експертів і обґрунтування неусувності етичного виміру будь-якого обміну знаннями, якими б науково доведеними вони не були. З одного боку, ми ніколи не можемо сказати всього того, що хотіли б сказати. Саме через нашу скінченність мова (Логос) завжди нас підводить. З другого боку, і це для нас тут найголовніше, у такій ситуації герменевтична відкритість до Іншого, визнання можливої правоти Іншого, здобуває новий вимір, навіть загальне історичне значення [1, с. 498-499].



Ще Е. Гусерль фіксує забуття життєвіту як причину кризи європейських наук, або кризи раціональності. Він висуває антисцієнтистське поняття досвіду. Життєвіт постає горизонтом взаємоузгодженого досвіду суб'єкта і універсальним підґрунтям усіх наук. Тоді Г.-Г. Гадамер пише, що потрібно, «приймаючи моральний поштовх, який іде від Гусерлевої ідеї практики життєвіту нового типу, визнати поряд з тим, у сенсі нашого практично-політичного буття людьми, античний поштовх автентичного здорового глузду» [2, с. 197]. Аристотелева етика (VI книга «Нікомахової етики») слугує для філософської герменевтики парадигмою надолуження розриву між теорією і практикою. Цій темі Гадамер присвятив широкознане есе «Герменевтика як практична філософія» (1982).

Поняття здорового глузду (*sensus communis*) має смислове навантаження подібне до того, яке разом мають аристотелівські етос і фрнесис. Гадамер вважає, що фрнесис не можна розглядати окремо від етос, форми життя. Останній постає контекстом здійснення фрнесис. Аналітичне розділення етос і фрнесис є штучним. Вони співналежні. Етос диктує «конкретному виконанню рефлексії її предмет» та її напрям; етос детермінований екзистенційно, тобто діями та звичками власного життя. У риторично-гуманістичній традиції йому приписують морально-соціальну природу. Це неметодичний досвід, справжньою основою якого є поняття життя. У філософській герменевтиці рефлексія розуму, який визнає свою обмеженість, є рушієм здорового глузду, де її первинна мета – не критика, а пошук взаєморозуміння з приводу самої справи. Тобто людина змушена щоразу докладати нових зусиль, щоб у діалозі з іншими зрозуміти ситуацію, яка завжди є індивідуальною. Тому ніхто не може претендувати на абсолютну істину, особливо анонімна наука.

Розвиток рефлексії відбувається не за допомогою наукового методу, теоретичного знання, а шляхом «утворення/освіти» (*Bildung*), а саме особливої «моральної освіти» (*praktische Bildung*), складовими якої є відрив від безпосередності потягів, особистих потреб і приватних інтересів, а не тільки вимога піднесення до загального [3, с. 21-22]. Отож, *Bildung* включає етичний вимір і слугує Гадамерові основним аргументом проти звинувачень у нігілізмі. *Bildung* передбачає уважливе ставлення до Іншого та іншості, яке лежить в основі тактовності та толерантності. «Екзистенційне» поняття *Bildung* постає у Гадамера принципом мислення, замінюючи таким чином класичне поняття «пізнання», так що об'єктивність відповідає тут нормам обґрунтування (для тверджень, дій), які ми відкриваємо у собі.

Свобода, зворотнім боком якої є відповідальність, зникає, коли практика редукується до анонімного застосування, перетворюється на просту техніку. Можна сказати, що автоматично ми укладаємо угоду з

технікою про відмову від свободи волі, коли сліпо покладаємося на думку експерта, того, хто знає засоби краще за нас. В есе «Постать експерта і її межі» (1989) Гадамер наголошує незамінність ролі експерта, який просуває наукове знання на соціальному рівні.

Однак не можна замовчувати ризики «суспільства експертів», що ґрунтується на спеціалізації. Експерт є носієм певного знання і як такий має бути вислуханим, але це не означає, що він має більше за інших досвіду і мудрості. Це так само стосується експертів з етики, біоетики, етики економіки чи політики, які через незумовленість моралі не можуть знати краще за інших, що правильно, а що ні. У кожному разі, це помилка – залишати за екпертом остаточне рішення, останнє слово, забуваючи про власну відповідальність. Така настанова багатьох веде до ерозії соціального розуму, а, отже, до ірраціональності та некритичності в поведінці [4, с. 111-127].

Та людина є справді екпертом, яка усвідомлює власну скінченність і обмеженість своїх проєктів. Адже відкритість означає історичність досвіду і його недогматичність, готовність до іншого досвіду. «Герменевтичний акт не розв'язується в чистому методичному аспекті, тому що є побудовою знання, основаному на духові людини, який завойовує своє місце в духовній спільноті живих і мертвих власне через діяльність розуміння і спілкування». Звідси висока освітня цінність герменевтики і етичний характер кожного герменевтичного акту [5, с. 45-46].

#### Список використаних джерел

1. Grondin J. Gadamer. Una biografia. / J. Grondin; [tr. it. dal tedesco di G.B. Demarta. – Milano: Bompiani, 2004. – 748 p.
2. Gadamer H.-G. The Science of the Life-World / H.-G. Gadamer // Gadamer H.-G. Philosophical hermeneutics; [ed. and transl. from German in English by D.E. Linge]. – Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press, 1977. – P. 182-197.
3. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Основи філософської герменевтики / Г.-Г. Гадамер; [пер. з нім. О. Мокровольського]. — Київ: Юніверс, 2000. – 464 с. – (Том 1).
4. Gadamer H.-G. La figura dell'esperto e i suoi limiti / H.-G. Gadamer // Gadamer H.-G. L'eredità dell'Europa ; [tr.it. di F.Cuniberto]. – Torino: Einaudi, 1991. – P. 111-127.
5. Mura G. Il contributo dell'ermeneutica esistenziale alla psicoanalisi e alla psicoterapia // Psicoanalisi ed ermeneutica. Prospettive continenali / [a cura di G. Martini]. – Milano: FrancoAngeli, 2006. – P. 25-47. – (Psicoanalisi contemporanea: sviluppi e prospettive: 1215).

*Бойченко Наталія Михайлівна,  
професор кафедри філософії  
Національної медичної академії  
післядипломної освіти ім. П.Л.Шупика*

### **Мораль та етика в постіндустріальному суспільстві**

Мораль, що виконує для соціальних груп як структуруючу функцію, так і функцію символічної системи, у суспільстві постіндустріальному ці функції реалізує інакше, ніж у суспільстві традиційному. У традиційному мораль передусім інтегрує суспільство і за рахунок цього є однією з основних складових єдиної символічної системи цього суспільства. У суспільстві постіндустріальному мораль диференціюється – по соціальним системам, соціальним інститутам, соціальним групам, стає очевидно релятивною й сприяє соціальній диференціації [4]. Втім, функція символічної системи тут зберігає своє значення не лише для окремих соціальних груп, але і для суспільства в цілому. Якщо організаційно не завжди легко узгодити різні версії моралі – корпоративної, фахової, вікової тощо, то на рівні символічних систем всі різновиди моралі залишаються порівнюваними і дають підстави якщо не спільної узгодженої діяльності представників різних соціальних груп, то в усякому разі – для порозуміння між ними і вироблення певного мінімального набору правил взаємної терпимості і спільного співіснування.

Особливо важливими з цієї точки зору постають ті різновиди моралі, які виробляються представниками соціальних груп, які за своєю специфікою мають високий рівень рефлексії щодо власної діяльності загалом, і зокрема – щодо моральних засад такої діяльності.

Як доводить випадок П'єра Бурд'є [1-2; 5], в нинішньому глобальному суспільстві символічна влада виникає із заняття такої морально-етичної позиції у транснаціональній мережі, яка об'єднує декілька комунікативних спільнот, у тому числі й різних національних комунікативних спільнот. Сам Бурд'є своїм життям і творчістю перформативно довів високу моральну ефективність академічної мережі, яка об'єднує спільноти професури-науковців різних традицій і націй, незалежно від державних кордонів. Саме ця побудована на принципах академічної етики мережа дозволила Бурд'є поширювати свої ідеї і координувати свої публічні виступи, націлені на захист демократичних прав і викриття можновладців. І саме розвиток цієї академічної мережі, що базується на автономних морально-етичних цінностях є найбільшим досягненням Бурд'є, а його індивідуальні досягнення, у тому числі й наукові праці (символічна система), наукові та видавничі організації

(інституційна структура), публічний авторитет (соціально-класова структура) є лише засобами реалізації цієї стратегічної мети [3; 6].

Зворотний зв'язок між професурою та представниками не-університетських спільнот може здійснюватися як незалежно від академічного процесу, так і в ньому самому. У першому випадку йдеться, по-перше, про обов'язкове включення професури у повсякденність побутових ситуацій поза університетом – через сім'ю, сусідство, крос-культурні комунікації поза роботою, а по-друге, про можливе додаткове залучення професури до публічного життя через політичну, господарську, культурну тощо діяльність як додаткову до академічної. Втім, для нас все ж видається більш важливим другий випадок – коли професура виявляється втягнутою у обговорення і часткове теоретичне розв'язання суспільних проблем безпосередньо в аудиторіях – під час спілкування зі студентами. Саме студенти як вихідці і представники різних соціальних груп і шарів суспільства приносять так би мовити «із собою» увесь той пакет цінностей, який властивий їхнім особливим соціальним групам і спільнотам.

Подолання упередженостей і некритичного мислення загалом може сприяти виробленню широкого консенсусу щодо моральних норм та етичних цінностей. У сучасній академічній освіті поступово стають етичними нормами ідеї свободи та демократії, людської гідності, академічної відповідальності за результати своїх досліджень тощо. Таким чином, зв'язок освіти і моралі має не тільки субстанціональний, але й функціональний вимір. За допомогою освіти моральні норми та етичні цінності можуть проявлятися як на рівні поведінки окремих індивідів, так і рівні окремих комунікативних спільнот, а також на мета-рівні моральної саморефлексії соціуму. Отже, ефективність моральних норм та етичних цінностей у академічній освіті сучасного суспільства залежить не тільки від наявного стану моральної свідомості останнього, а й від готовності академічної спільноти готувати нові покоління до діяльної участі у моральній нормотворчості в усіх сферах суспільного життя та усіх різновидах соціальних практик.

#### Список використаних джерел

1. Бурдьє П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / Пьер Бурдьє, Жан-Клод Пассрон ; [пер.с фр. Н.А. Шматко]. – М. : Просвещение, 2007. – 267 с.
2. Бурдьє П. Система образования и система мышления / Пьер Бурдьє ; [пер.с фр.] // Высшее образование в России. – 1997. – № 2. – С. 119–126.

3. Кауппи Н. Социолог как моралист: «практика теории» у Пьера Бурдьё и французская интеллектуальная традиция / Ниило Кауппи // Независимый филологический журнал. – № 45. – 2000. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nlo/2000/45/>. – Назва з екрану.
4. Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ: Сравнительное изучение цивилизаций / Ш. Эйзенштадт ; [пер. с англ]. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 416 с.
5. Bourdieu P. Homo academicus / Pierre Bourdieu.– Paris: Minuit, 1984. – 302 p.
6. Kauppi N. The Politics of Embodiment: Habits, Power, and Pierre Bourdieu's Theory / Niilo Kauppi. – Frankfurt am Main; New York : Peter Lang, 2000. – 147 p.

**Дубняк Златислав Олександрович,**  
*студент магістратури*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

### **Бізнес-аналогія і справжня місія університету**

Глобалізація та автономізація економіки в останні десятиліття супроводжувалася посиленням економіко-центрованого мислення. Сьогодні в поясненні діяльності університету вживають різноманітні «мови», але однією з домінуючих є економічна мова, в поняттєвому ядрі якої «праця», «продуктивність», «майстерність» тощо. Нещодавно британський історик Стефан Коліні у своїх есеях назвав це «бізнес-аналогією», у якій університет зіставляється із комерційною компанією [1, с. 179]. Ця аналогія виправдовується бажанням вимірювання і покращення ефективності університетів, перебудови цих «веж зі слонової кістки». У такий спосіб економічна логіка задає засіб контролю, що називають «оцінюванням», і головний критерій/мету – «ефективність». Це означає, що університетська діяльність починає розумітися як виробництво товару (знань, навичок, дипломованого людського капіталу, технологій), який можна порахувати і використовувати. Підрахунок тут ведеться через анкетування студентів і викладачів, складання рейтингів (напр., щодо кількості вступників/випускників, патентів, грантів, індексаційних балів у викладача) тощо [4, с. 292]. Він ведеться для подальшого використання університетського продукту, але якщо спитаємо, яка кінцева мета використання, то відповіддю часто буде «прибуток», вклад в економіку країни, забезпечення навичками (Коліні жартує, мовляв, добре, що студенти читають великі твори літератури, оскільки в результаті вони

здобувають навички, необхідні для керування компанією, що виробляє товари). Або – «досконалість», що є пустим поняттям, яке використовується для завуальованого виправдання прибутку як вкладу в економіку країни або самого університету [3, с. 47-51]. Ці формулювання мети вказують на самоцінність грошей, матеріального добробуту чи споживання.

Ми почали відноситися з осторогою до «мови» не-інструментальних благ. Університет має щось виробляти, щоб ми могли це порахувати і використовувати. А коли кажуть, що університетська діяльність самоцінна, то всі підозрюють, що тут сховалися забобони, снобізм і кумівство. Університет як сфера суджень, а не кількостей і цифр – не достойний довіри політика, платника податків, а часто й самого представника університету.

Вочевидь, університетська науково-освітня діяльність не може бути адекватно виражена в економіко-бюрократичних поняттях («прибутку», «ефективності», «досконалості» тощо). Адже вони принципово її звужують. Головні цілі, такі як розширення і поглиблення розуміння себе і світу, виховання практичного і діалогічного мислення, інтелектуальної культури, зводяться до другорядних і випадкових. Тому, хоча професійне навчання і вузько практично зорієнтована наука і є вигодами, що приносить університет, але вони не можуть бути його головними цілями. Розуміння світу, критичне мислення чи фантазію неможливо кількісно оцінювати, підраховувати, про них слід висловлювати судження. Їхньою головною метою не можна вважати фінансовий прибуток, вирішення вузьких практичних завдань чи здобуття навичок у вузькій сфері. Якщо ці другорядні вигоди, що дає університет вважати головними – це може спричинитися до обмеження і примітивізації людей, як, приміром, вважає Марта Нусбаум. Спеціалізована діяльність з часом вичерпується, якщо люди не розуміють для чого вона їм потрібна, що може бути найвищими благами у їхньому житті. Також вони не помічають несправедливості, адже не здатні мислити далі, аніж їхні вузькі звичні цілі. Крім того, економічний успіх вимагає таких здібностей як креативне мислення, увага, вимогливість тощо [2, с. 38]. Сьогодні з поширенням бізнес-аналогії ми потребуємо подібних зауваг.

#### Список використаних джерел

1. Коллини С. Зачем нужны университеты? / С. Коллини. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. – 264 с.

2. Нуссбаум М. Не ради прибыли: зачем демократии нужны гуманитарные науки / М. Нуссбаум. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 192 с.

3. Ридингс Б. Университет в руинах / Б. Ридингс. – Минск: БГУ, 2009. – 248 с.

4. Фуллер С. Университет: социальная технология для производства универсального знания / С. Фуллер // Прогнозис. – № 2(3). – 2005. – 360 с., С. 281-297.

**Жигилевич Олена Юріївна,**

*викладач*

*Київського інституту бізнесу і технологій (м. Київ)*

### **Ціннісний підхід та функціональний аналіз у освітній комунікації при наданні бізнес-освіти**

При дослідженні бізнес-освіти необхідно від визначення загальних філософських ціннісно-світоглядних засад та основних принципів методології перейти до тих конкретних філософських методів дослідження, які сприятимуть розкриттю сутності бізнес-освіти. На нашу думку, підбір таких методів має відповідати двом критеріям: ціннісному та функціональному [1], тобто ціннісним і функціональним запитам самої бізнес-освіти та конкретної освітньої комунікації, у якій вона надається. Таким чином, пізнання бізнес-освіти має виростати з розуміння її власної сутності, а не зовнішнім чином, наприклад, з порівняння з уже докладно дослідженим іншим видом освіти. Бізнес-освіта має розглядатися як у певному сенсі самодостатній феномен, що проявляється у особливому, характерному саме для цього типу освіти способі взаємозв'язку цінностей та функцій [2].

Для пояснення закономірностей функціонування організації слід спочатку виявити ті цінності, які є визначальними для її успішності. Таке виявлення передбачає відмінні від функціоналізму методи пізнання – а саме інтерпретативні методи, які передбачають розуміння, а не пояснення, виявлення особистих настанов та атит'юдів як схем міжособистісних стосунків, які базуються на узгоджених взаємних ціннісних орієнтаціях. На відміну від функціональних зв'язків, ціннісні, як правило, мають доволі вибіркового характеру. Тут майже неможливо формально замінити одну особистість іншою як певну математичну змінну – кожна людина не просто виконує певну соціальну функцію (соціальну роль), яка, наприклад, конкретизується у функціональних обов'язках на роботі, але пов'язана з

іншими учасниками організації (наприклад, співробітниками – колегами, керівництвом чи підлеглими) особистими зобов'язаннями, специфічним розподілом професійних завдань, які нерідко не передбачені надто загальними професійними обов'язками, а також тими взаємозамінністю та взаємовиручкою, які керівництво не може вимагати від підлеглих.

Освіта має виконувати головний соціальний запит – готувати людину як фахівця і водночас свідомого, відповідального і активного громадянина [5]. Однак, як мають взаємно підпорядковуватися ці соціальні завдання освіти? Що важливіше: громадянська свідомість, професійна компетентність чи людська порядність? Відповідь на це питання не така проста і очевидна, як видається на перший погляд. Щоби дати її, необхідно враховувати той контекст, у якому вона поставлена. А для цього, у свою чергу, варто чітко розібратися не лише у ранжуванні цінностей, але й у тих функціональних завданнях, які таке ранжування реалізують на практиці, а отже – частково його виправдовують. Таким чином, слід звернутися до питання взаємозв'язку ціннісного і функціонального аналізу, а це означає – передусім, з'ясувати, як співвідносяться цінності і функції у соціальній реальності.

Бізнес-освіта дещо трансформує класичні суспільні ієрархії цінностей поділ, надаючи кожній групі цінностей іншого звучання. Так, стратегічні цілі освіти завжди є суспільними і пов'язані з кінцевим призначенням освіти, тобто її корисністю для людини і суспільства. Тут бізнес-освіта надає цілком конкретних обрисів цим цілям, оскільки бізнес-діяльність для тих, хто отримує бізнес-освіту, як правило, вже є чимось знайомим, а багато хто продовжує займатися своїм бізнесом паралельно з отриманням бізнес-освіти. При цьому стратегічна мета освіти максимально зближується з її тактичними цілями [4]. Отже, друга за місцем у ієрархії група цінностей також уже не може бути заповнена у бізнес-освіті лише суто освітніми цінностями – тут освітні цінності має бути чітко корельовано з бізнес-інтересами, інакше вони виглядатимуть непереконливо, а сама бізнес-освіта втратить свою привабливість.

Питання полягає у тому, яким має бути дослідження освітніх практик у бізнес-освіті, щоби воно враховувало також бізнес-практики, досвід яких приносять у бізнес-освіту як викладачі, так і студенти. Це дослідження має базуватися водночас на компетентності у застосуванні функціонального та ціннісного аналізу, причому у їхньому взаємозв'язку. Відповіддю на ці виклики має бути індивідуальна освітня програма [3]: саме вона має враховувати практичну необхідність і організаційну можливість вироблення спеціальної індивідуальної освітньої програми для кожного



студента – нехай і не у режимі 100% індивідуальної, але щонайменше – наполовину.

Оскільки бізнес-освіта потребує індивідуального підходу до кожного студента, вираховування усієї його мотиваційної структури, яка може бути задіяна у навчальний процес, усіх тих персонально набутих функціональних компетентностей та пов'язаних з ними особистісних ціннісних настанов, які вже наявні у студента – їх не треба формувати, їх варто лише максимально врахувати і задіяти у навчальний процес. Більше того, саме у бізнес-освіті, як ні у якій іншій, максимально вирівнюються не лише вузька компетентність викладача і студента (кожного у своєму неповторному досвіді ведення бізнесу), але й відповідно – шанси набути освіти у результаті правильної спільної організації бізнес-освіти. Саме бізнес-освіта тому не декларативно, ідеологічно, а практично і прагматично найбільш наочно і природним чином реалізує ідеал діалогового навчання. Ось тут якраз і вимальовуються ті додаткові методологічні ресурси, які може задіяти філософія освіти для забезпечення успішного пізнання та практичної орієнтації бізнес-освіти: це і філософія досвіду, тісно пов'язана з нею філософська герменевтика, а також філософія діалогу, яка виводить на проблематику комунікативної філософії та прикладної етики.

#### Список використаних джерел

1. Бойченко М.І. Цінності і функціональні завдання освітньої комунікації в сучасному університеті: філософське осмислення /М.І.Бойченко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2017. – Випуск 116. – С. 233-240.
2. Жигилевич О.Ю. Потенціал філософії освіти як методології концептуалізації бізнес-освіти /О.Ю.Жигилевич // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2017. – Випуск 116. – С. 247-252.
3. Логинова, Ю.Н. Поняття індивідуального образовательного маршрута и індивідуальної образовательної траєкторії и проблема их проектирования // Биб-ка журналу «Методист». – 2006. – №9. – С. 4-7.
4. Мишаткина Т.В. Педагогическая этика: [Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений] / Т.В. Мишаткина. – Ростов на Дону: Феникс; – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 304 с.
5. Філософія освіти. Навчальний посібник. / За заг. ред. В.Андрущенко, І.Предборської. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 330 с.

*Кіхно Олександр Володимирович,  
Старший науковий співробітник  
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ (м. Київ)*

### **Діалектика духовного та соціо-господарського чинників у цивілізаційній концепції Шрі Ауробіндо Гхоша**

Шрі Ауробіндо Гхош у своїй праці «Людський цикл» говорить про **символічну, типову, умовнісну і індивідуалістичну** стадії розвитку соціуму, що для нього як для індійського мислителя пов'язане зі зміною чотирьох історичних стадій-юг та динамікою розгортання господарсько-кастового розвитку суспільства. Ауробіндо світоглядно співвідносить свою модель становлення індійської та інших цивілізацій з парадигматикою зміни поглядів на соціальну, класову, кастову організацію суспільства. Звичайно, у поглядах більшості соціологів ХХ-го ст. сама класова диференціація будь-якої цивілізації ставиться у пряму залежність від економіко-господарських формаційних задач. Ауробіндо визнає таку залежність як актуальну саме на 3-й та 4-й стадіях розвитку соціуму і вважає, що соціальні та господарчі фактори на символічній і типовій стадії розвитку самі детерміновані релігійним та світоглядним факторами. У цьому відношенні його соціальна концепція співвідноситься радше з поглядами М.Вебера, М.Бердяєва, С.Булгакова, які підкреслювали визначальне значення духовного чинника для господарського розвитку.

Ауробіндо відмічає, що домінанта релігійного світогляду – головна характерна риса 1-ї стадії розвитку цивілізації, це соціальна стадія, вважає він «завжди релігійна і активно образотворча у своїй релігії» [1, с. 10]. Наступна друга стадія розвитку будь-якого суспільства, його срібний вік – це типова стадія, яка створює великі соціальні ідеали. Власне моральні ідеальні принципи виходять на передній план, людина вже співвідноситься з ідеалом, а не з божественною істотою чи космічним Принципом. Не божественна істота прямо виражається в людині, а людина виражає ідею соціальної честі – честі Браміна, з її чистотою і благочестям, прагненням до вченості і знання, честі Кшатрія – мужності рицарства і гордого самообмеження, в комерційній надійності і благодійництві Вайш'ї, в вірній службі і покірності Шудри.

Типова стадія переходить закономірно в умовнісну. Касти стають остаточно жорсткими і закритими, в їхній еволюції зовнішні опори – походження, економічна функція, релігійний ритуал і символ, сімейна традиція виходять на перший план. Зовнішні форми і ритуали і в релігійному і в громадському житті домінують над суттю, вони позбавлені

справжнього етичного змісту і психологічного переживання, касти стають справді економічними категоріями, жрець маскується під іменем Браміна, аристократ і феодалський вельможа під іменем Кшатрія. Тенденція умовнісного віку – збудувати жорстку систему ієрархії, формалізувати сторони суспільного життя. Для Ауробіндо Європа проходила цей період ще в середньовіччі (очевидно, пізньому О.К.), яке може комусь здаватись золотим віком, а насправді є мідним. Істина, до якої ми прагнемо, не досягнута, не реалізована, але скудість її компенсується і імітується артистичною формою, а те, що реально починає косніти, приречено зникнути у важкій масі правил, порядку, умовностей. Форма превалює, а дух відступає і слабшає. Четвертий, залізний вік є віком індивідуалізму і раціоналізму, віком бунту проти застиглих старих культурних форм. Вихід з тупику Ауробіндо вбачає в пробудженні психічного, суб'єктивного бачення, духа творчого шукання. В період індивідуалістичного віку вірять в ефективність зовнішнього бунту і революції, в зовнішній прогрес, вірять в те, що досконалість може досягатися машинерією, механізацією всіх процесів. Але для Ауробіндо це є необхідна стадія переходу до пробудження суб'єктивного, внутрішнього життя, до суб'єктивного періоду людства, коли людина повинна повернути, знову набути своє втрачене глибинне Я. Ауробіндо пише про необхідність виходу із раціоналістичного тупика, передрікає кінець віку раціоналізму і матеріалізму і перехід до нового періоду, який Ауробіндо називає Духовним Віком, періодом Духовної Трансформації.

Список використаних джерел

1. Шри Ауробіндо Гхош. Человеческий Цикл. – Казань: Новый век, 1992. – 350 с.

***Коваленко Наталія Валентинівна,**  
асистент кафедри філософії  
Національної медичної академії  
післядипломної освіти імені П.Л. Шупика*

### **Екологічна тематика в контексті постіндустріалізму**

Формування концепції становлення постіндустріального (інформаційного) суспільства та характеристика його базових елементів пов'язані з дослідженнями Д. Белла, Ж. Бодрийяра, Н. Лумана, Дж. Гелбрейта, Ю. Хабермаса, Е. Тоффлера, Г. Маркузе, У. Бека та інших. Розроблена класифікація теорій постіндустріального суспільства (теорії

інформаційного суспільства, суспільства споживання, суспільства ризику) дозволяє позначити ключові аспекти дії інформаційних і комунікативних технологій на соціальні практики і їх коригування в області взаємовідносин людини і природного середовища, в контексті переходу до постіндустріального суспільства. Проведемо стислий аналіз концепцій постіндустріального суспільства з погляду на екологічну проблематику, зробимо аналіз чинників зростання екологічних проблем і ризиків перехідного періоду (від індустріального до постіндустріального суспільства).

За існування індустріальної цивілізації відбулася розбудова та активна виробнича діяльність величезних промислових виробництв, які завдавали чимало шкоди навколишньому середовищу та зумовили накопичення екологічних проблем в умовах постійних трансформацій і техніко-технологічних змін, характерних для суспільств перехідного періоду від індустріального до постіндустріального. Екологічні проблеми, які стали одним з наслідків індустріалізації, спостерігаються у виснаженні природних ресурсів, перенаселеності, забрудненні довкілля (забруднення повітря, води, землі).

Ключові аспекти формування постіндустріального суспільства представлені в роботах Д. Белла. Він обґрунтував правомірність розгляду наукового знання в якості джерела розвитку інформаційних технологій і соціальних інститутів. Постіндустріальне суспільство характеризується: верховенством знання (а не власності); наявністю інтелектуальних технологій; переходом від виробництва товарів до надання послуг; зростанням чисельності носіїв знання. В його теорії звернення до екології зв'язане з осмисленням результатів застосування теоретичних знань в повсякденній діяльності.

Розробки теоретика постмодернізму Ж. Бодрийяра пропонують концепцію, згідно якої реальність, до якої ми звикли, зникає та з'являється культура знаків. Ця знакова культура і стає процесом виникненням «суспільства споживання». Модель суспільства споживання відображає основні тенденції і характерні риси суспільства, в якому роблять ставку на зростання економічних показників на тлі зниження якості соціального капіталу і збільшення екологічних проблем.

У концепції «суспільства ризику», розробленій німецьким соціологом У. Беком, найбільш ярко виражена позиція відносно екологічної проблематики та розглянуті ризики систематичної взаємодії суспільства із «загрозами і небезпеками, які ініціюються і продукуються безпосередньо процесом модернізації». С точки зору У. Бека ризик стає фундаментальним принципом розвитку в контексті суспільства споживання, а також виступає

в якості акумулятора кризових ситуацій та джерела катастроф. Негативним чинником вважає домінування ідеї системності, що провокує феномен загальної безвідповідальності та моральної пасивності на тлі інтенсифікації формальної взаємодії, реакцій і контрреакцій.

Особливість впливу різних видів антропогенної діяльності на природу в період постіндустріального суспільства визначається його розмірами, функціональною структурою, масштабами промислової та господарської діяльності, використанням транспортних засобів, а також об'ємом споживаних речовин, енергії та відходів виробництв (при певному рівні виробничої та очисної технології). Негативні екологічні наслідки зазвичай не усвідомлюються до того часу, поки вони не починають заважати життєдіяльності людини або впливати на його життя та здоров'я. У західних країнах вводяться дуже суворі заходи по захисту довкілля, створюються партії "зелених", проблемою екології починають займатися численні некомерційні організації, здійснюються різні екологічні програми.

В результаті стислого аналізу концепцій постіндустріального суспільства з точки зору наявності або відсутності в них екологічної проблематики і розгляд цієї теми крізь призму ключових ідей дозволить виявити чинники, що визначають характер взаємодії людини з довкіллям.

#### Список використаних джерел

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В.Седельника и Н.Федоровой: Послесл. А. Филиппова. М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Пер. С англ. М.: Академия, 1999. – 788 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Пер. с франц., послесл. и примеч. Самарской Е.А. М.: Культурная революция: Республика 2006. – 269 с.

**Кожем'якіна Оксана Миколаївна,**  
*доцент кафедри філософських і політичних наук  
Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси)*

#### **Феномен довіри в філософії господарства**

Питання гарантій, умов виконання договору, мотивів та намірів учасників господарського життя потребує аналізу ціннісно-нормативних чинників різноманітних аспектів господарювання, значно актуалізуючи

проблематику довіри як ціннісної основи соціальної взаємодії. Сучасне господарське життя доби глобалізації та інформатизації демонструє тенденції відмови від жорстких форм гарантій та необхідність звернення до гнучких соціокультурних детермінант економічної взаємодії. Про значущість довіри у взаєминах суб'єктів господарювання свідчать ґрунтовні дослідження відомих науковців у сфері економіки та філософії господарства (К. Ерроу, Дж. Акерлоф, Дж. Хоскінг, Д. Норт, Ф. Фукуяма та ін.), які розглядають довіру як ключовий інтегративний ресурс ефективного та злагодженого функціонування суспільства, виявляючи значущість довіри в репутаційному та соціальному капіталі та досліджуючи амбівалентні прояви довіри в сучасній економічній системі.

Специфіка довіри зумовлена її унікальною здатністю уможливлувати соціальну взаємодію в ситуації комплексності, невизначеності та нестабільності, сприяючи встановленню нових соціальних контактів та створенню скоординованих діяльнісних мереж інтеракції в умовах недостатності інформації та неможливості контролю. Ефективна довіра відображає розвинену здатність суб'єктів довіри здійснювати вибір гідних об'єктів на основі критичної та прогностичної рефлексії в умовах зіткнення інтересів та потреб, співвідносячи розрахунок ризику та перспектив отримання очікуваних результатів, тому довіра є незамінною на різних рівнях господарювання (враховуючи мікро-, макро- та мегарівні) та в його різноманітних сферах (зокрема, в управлінській, грошово-кредитній, інвестиційній діяльності).

Довіра є надзвичайно складним і неоднозначним феноменом, що відображається в спробах визначення концепту довіри: інституційну довіру переважно пов'язують з упевненістю та надійністю функціонування соціальних систем (А. Селігмен, Н. Луман, Р. Майер), обов'язкова наявність ризику у відносинах довіри сприяє трактуванню довіри як ставки на майбутні можливі дії інших (П. Штомпка, Дж. Коулмен, Б. Мітцел), етична складова довіри орієнтує на її визначення в якості структур очікування дієвості моральних норм та наявності у акторів довіри певних довіропродукуючих чеснот – порядності, чесності, правдивості, доброзичливості (Ф. Фукуяма, Б. Рутковський, Я. Янчев, Е. Усланер), а взяті зобов'язання та очікування взаємності зумовлюють дослідження довіри в контексті аналізу взаємних обмінів, трансакцій (Л. Закер, Р. Емерсон, К. Кук, Т. Ямагіші).

Однією з провідних функцій довіри в господарській взаємодії є економія транзакційних витрат, що виявляє настанови взаємних очікувань неопортуністичної поведінки партнерів господарювання на різних рівнях, демонструючи як ціннісно-нормативні підстави дотримання зобов'язань,

так і прояви компетентності та готовності підтримувати надалі вибудовані стосунки в тривалій перспективі. Реальні економічні умови визначають соціальну значущість довіри в якості однієї з її провідних ознак – рівноваги протилежних начал, передбачаючи оптимальне співвідношення довіри та недовіри: в середовищі культури довіри формується позитивна рівновага, коли звичною практикою стає вияв довіри, яка досягає високого рівня та уможливорює оптимістичне налаштування щодо майбутнього; в той же час значні небезпеки має надмірна необґрунтована довіра, яка може призвести до ескалації загроз та зниження економічних показників суспільного розвитку, зумовлюючи суттєві зміни загалом в суспільстві та породжуючи тотальну недовіру, корупцію, песимізм, моральний занепад тощо.

**Кушнір Ольга Ярославівна,**  
*перший проректор*  
*Київського інституту бізнесу і технологій (м. Київ)*

### **Цінності як основа мотивації у бізнес-освіті**

Цінності виступають підставою формування і розвитку мотивації до освіти – не лише у їхній суб'єктивній інтерпретації як надання переваг (яка є гнучкою і мінливою, що добре для студента особистості, однак не завжди зручно для викладача), але як складові ціннісних структур, характерних для різних соціальних груп. Зокрема, мова тут може йти і про формування мотиваційних цінностей тих, хто отримує бізнес-освіту – на основі програмного формування бажаних ціннісних структур. На основі такого програмування можна і варто забезпечувати певні цінності як освіти, так і майбутніх фахівців бізнесу. Таке ціннісне програмування має лежати в основі формування навчальної програми – забезпечувати її цілісність та спадкоємність у опануванні різними її рівнями не меншою мірою, аніж когнітивна складова навчальної програми.

Завданням навчального закладу та передусім його керівництва є виявити можливості концептуалізувати ціннісні структури студентства та викладачів як основних соціальних груп ВНЗ. Ці ціннісні структури мають виступати основними складовими системи цінностей ВНЗ, Тим самим соціальна база для ціннісного програмування буде з'ясована нами завдяки використанню опосередковуючої ланки – систем цінностей. Ці системи, отже, мають виконувати два завдання: з одного боку, соціального

структурування ВНЗ, а з іншого – ціннісного забезпечення змістового визначення навчальних програм.

Ціннісні структури особистості варто досліджувати, враховуючи досвід концепції систем релевантності Альфреда Шюца. Для Шюца взаємодія людини зі світом прояснюється через метод її пізнання світу. Свою концепцію систем релевантності він розглядає як частину теорії вибіркової активності розуму. Важливим елементом теорії вибіркової активності розуму є визначення домінуючого інтересу суб'єкта у якості механізму, що забезпечує постійне переструктурування системи наявного знання, зрушення системи релевантності тощо. Домінуючий інтерес, говорить Шюц, виявляється у формі проектування, тобто прогнозування майбутньої поведінки активністю фантазії. Більше того, проектування постає саме як фантазування, яке мотивується передбачуваною наступною інтенцією здійснення проекту. При цьому, в проекті передбачається не майбутня дія, а майбутній акт, тобто результат дії або дій, який прогнозується буденною свідомістю в здійсненому майбутньому часі. Тому завданням проектування суб'єкта є реконструкція окремих кроків, які *вже приведуть до здійснення цього майбутнього акту.*

Шюц, аналізуючи процеси свідомості, фіксує події, які відбуваються у свідомості суб'єкта, однак недостатньо уваги приділяє тому, як вони там виникають – а саме, яким чином вони залежать від світу інтерсуб'єктивного. Адже життєсвіт людини – на думку М.І.Бойченка – це не її персональний життєсвіт, а життєсвіт тієї комунікативної спільноти, яку у цей момент представляє людина [2, с. 33-34]. Важливе значення для ціннісного розуміння тих смислових структур релевантності, які досліджував Шюц, ціннісного розуміння життєсвіту мають дослідження П. Бергера та Т. Лукмана, які спираються на ідеї Шюца для підведення філософського підґрунтя для своєї «соціології знання». Адже, як і зазначав Шюц, для них також «знання соціально розподіляється, і механізм цього розподілу може бути предметом соціологічної дисципліни» [1, с. 32]. Втім, деякі епістемологічні проблеми потребують свого не епістемологічного, але праксеологічного розв'язання. Шюц як основоположник соціальної феноменології розглядає тематичну релевантність не тільки як механізм пізнання, але і як ціннісно-настановче підґрунтя. Зустріч з новим досвідом вимагає віднесення його до вже знайомого, систематизованого знання, тематизування чогось як проблемного передбачає певні оціночні дії, підлаштування під систему вже наявних цінностей і норм, що в свою чергу як система знання окреслюють контури очікуваних об'єктів. Шюц, до речі, намагався розробити теорію прогалін у пізнанні, які ми заповнюємо по їх контурам з вже відомого.



Другою формою релевантності Шюц називає інтерпретативну. Ця релевантність є, по-перше, відповідністю частини нашого досвіду, яка стосується об'єкту інтерпретації, а, по-друге, деякі характеристики цього об'єкта стають релевантними для розуміння та інтерпретації дійсного сегмента світу [5, с. 264]. Інтерпретативну релевантність, яка з'являється одразу із тематизацією предмета, нав'язує сам предмет, який викликає у нас асоціацію із вже наявним досвідом. Але як тільки перша релевантність ставиться під сумнів, починає діяти внутрішня інтерпретативна релевантність, яка дозволяє співставляти з темою певне знання з мого досвіду. додамо, що усі інтерпретації, які здійснює людина, мають ціннісне підґрунтя – навіть наукова об'єктивна раціональність базується на цінності науки, тобто передусім на цінності істини. Про останній випадок ціннісного характеру наукових істин докладно писав свого часу Ю.Габермас [3]. Саме виходячи з цінностей, ми надаємо інтерпретації – саме цінності є основним, хоча і далеко не єдиним смыслом наших інтерпретацій.

Нарешті, третя форма релевантності – мотиваційна, вона визначає, як саме має діяти людина, ґрунтуючись на відповіді, яку вона отримує завдяки інтерпретативній релевантності. Ця форма релевантності найбільш очевидно базується на цінностях. Мотивом є потреба в дії, бажання або ідея чогось. Є два головних мотиви, які описує Шюц – А) «мотив-для» та Б) «мотив-тому-що». Перший мотив проектує, навіщо ми виконуємо певні дії, він явно передує нашій дії ціннісно. Другий мотив пояснює, що було причиною дій, із чого ми виходили – тут ціннісна мотивація, як правило, прихована.

Кожен тип мотиваційної релевантності засновується на висновках тематичної та інтерпретаційної релевантностей, і при цьому сам не розбиває поле сприйняття на тему та горизонт, користуючись вже наявними здобутками системи досвіду. Саме дослідження мотиваційної релевантності вносить чіткість у аналіз проблем співвіднесення індивідуального та соціального, взаємовідношення індивідів, інтерсуб'єктивного пізнання.

Система релевантності кожної людини формується, синтезуючи соціальний та власний досвід. Народжуючись у суспільстві, дитина абсорбує моделі поведінки дорослих, їх реакції та переживання різних ситуацій, а також і наявні ціннісні структури, які концентровано виражають цей накопичений соціальний досвід. Власний досвід формується на основі застосування отриманих соціальних моделей поведінки, їх адаптування та вироблення нових. Досвід людини зумовлений її біографічною ситуацією, яка є неповторною. Вона охоплює задатки до сприйняття самої людини, її наявний досвід, ситуацію, в якій безпосередньо знаходиться людина,

оточуюче суспільство. Ці чинники, на нашу думку, надають засвоєним цінностям не лише мотиваційної сили, але й сприяють подальшому розвитку самих систем цінностей, коли індивід надає їм таких інтерпретацій, які впливають на інтерпретації цих цінностей іншими індивідами – а у кінцевому підсумку призводять до таких змін цінностей, які не може передбачити жоден індивід, хоча саме індивіди у своїй сукупній взаємодії і призводять до цих змін.

Три форми релевантності, які називає Шюц, становлять собою єдину систему релевантності, яка активізує всі ці три типи одночасно. Виокремивши ці три форми, ми не можемо їх розглядати окремо, хоча вони мають різні характеристики, але діють усі разом. Як тематична, так і інтерпретативна, так і мотиваційна релевантність кожна зокрема може викликати зміни у інших двох формах релевантності. Проблема визначення якості бізнес-освіти якнайкраще відповідає характеристикам «кінцевої області значень». Адже, базуючись на повсякденній свідомості людини, воно явно вирізняється від того, що людина бачить зазвичай довкола себе. Однак, на нашу думку, це така кінцева область значень, яка набуває свої соціальної значущості лише за умови, що вона стає спільною (при усіх припустимих відмінностях у інтерпретації) для доволі значної частини суспільства, в усякому разі – характерною для життя певної комунікативної спільноти (тих, хто отримує бізнес-освіту), яка поділяє спільні цінності (сфери бізнесу).

#### Список використаних джерел

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности : Трактат по социологии знания / Питер Бергер, Томас Лукман ; [пер. с англ. Е. Д. Руткевич ; Вступление Е. Д. Руткевич]. – М. : Медиум, 1995. – 324 с.
2. Бойченко М. І. Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісний і функціональний аспекти. Монографія /М.І.Бойченко. – К.: Видавництво «Промінь», 2011. – 320 с.
3. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология». Сборник статей. / Ю. Хабермас ; [пер. с нем. М.Л. Хорькова под ред. О.В. Кильдюшова]. — М.: Праксис, 2007. – 208 с.
4. Шюц А. Проблемы природы социальной реальности / А. Шюц ; [пер. с англ.] // Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 401-533.
5. Шюц А. Размышление о проблеме релевантности / А. Шюц ; [пер. с англ.] // Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 235-400.

*Лігус Марія Валентинівна,*

*аспірант*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

### **Теоретичні аспекти вивчення поняття комунікації (трансмісійний та ритуальний підходи)**

Процеси глобальної трансформації, характерні для соціально-культурної ситуації останнього сторіччя, перетворили індустріальне суспільство на інформаційно-комунікативний «організм», життєдіяльність якого зумовлена пануванням різноманітних форм і засобів комунікації. Комунікація стає необхідним інструментом смислового відтворення суспільства, його семантичного структурування, а також координації його підсистем. Таке значення комунікації в сучасному суспільстві обумовлює потребу в осмисленні цього феномену на науковому рівні за допомогою визначення засад концептуалізації поняття комунікації.

Дж. Кері, американський теоретик комунікацій, виокремлює два підходи до вивчення цього феномену: трансмісійний та ритуальний. Трансмісійний підхід, що утвердився у американській та європейській гуманітарній думці у 1920-х рр., залишається одним із найпоширеніших у соціокультурному дискурсі сьогодення [2, с. 15, 23.]. Відповідно до цього підходу, комунікація – «передача сигналів або повідомлень на певну відстань з метою встановлення контролю» [2, с. 15]. Таке визначення комунікації як передачі інформації є ідентичним до процесу транспортування товару. Розробниками такого підходу стали математики К. Шеннон та У. Вівер, що визначили структуру комунікативного процесу як сукупність 5 компонентів: джерело повідомлень, передавач, канал зв'язку, приймач і одержувач [1, с. 35]. Згідно з авторами, мета комунікативного процесу – мінімізація різниці між повідомленням, що передається, та повідомленням, що приймається задля уникнення втрати інформації. Така мета досягається, а комунікація вважається успішною за умови проходження повідомленням усіх 5 ланок.

Як наслідок панування характерної для інформаційної епохи настанови освоєння світу через обмін так поширення інформації, контролю простору та людей, розширення меж свідомості та знання, трансмісійний підхід редукує феномен комунікації до технології трансляції певних фактів, не беручи до уваги специфіку комунікативної події як взаємодії індивідів, що виступають виключно у ролях «одержувача» та «відправника» повідомлення як технічні об'єкти. Окрім того, даний підхід не акцентує увагу на культурному контексті розгортання комунікації та процесі

конструювання соціальних смислів тощо. Зазначені недоліки визначення комунікації намагається врахувати ритуальний підхід.

На відміну від трансмісійного підходу, в межах ритуального підходу основними поняттями є «обмін», «участь», «асоціація», «солідарність», «взаємодовіра» [2, с. 18]. Хоч цей підхід не заперечує трансмісійний аспект комунікації, він не редукує комунікацію до передачі повідомлень про факти. Це означає, що ритуальний підхід до визначення комунікації спрямований не на завоювання простору через поширення повідомлень на різні відстані, а забезпечення стабільності суспільства у часі. Це відбувається за допомогою репрезентації у комунікації колективних уявлень, поширених у межах спільноти. Процес комунікації, таким чином, є простором конструювання реальності через взаємодію учасників комунікації на основі спільних смислів, які актуалізуються та переживаються ними заново. На відміну від трансмісійного підходу, згідно з яким комунікація не створює смисли, а є процесом передачі знаків вже існуючих смислів, ритуальний підхід визначає комунікацію як процес «створення, опанування та використання символічних форм» [2, с. 25]. Цей процес відбувається постійно, забезпечує стабільність колективних репрезентацій, а також сприяє солідаризації учасників комунікації. Це означає, що комунікація, з позицій ритуального підходу, окрім процесу колективного конструювання реальності та соціальних смислів, передбачає також неперервний процес їхнього підтримання та легітимацій у суспільній свідомості.

Таким чином, незважаючи на різноманітність форм комунікації та її роль у сучасному суспільстві, поняття комунікації є досить неоднозначним. Із множини підходів у розумінні поняття комунікації можна виокремити два: трансмісійний та ритуальний. Останній не редукує процес комунікації до метафори передачі товару, а намагається врахувати такі аспекти комунікативного процесу як специфіка комунікативної події, культурний контекст розгортання комунікації та особливості процесу конструювання соціальних смислів.

#### Список використаних джерел

1. Берегова О. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість?: Наукове видання. / О. Берегова. – Київ: НМАУ ім. П. Чайковського, 2006. – 388 с.
2. Carey J. A cultural approach to communication / J. Carey // Communication as culture: Essays on media and society. / J. Carey. – Boston: Unwin Hyman, 1989. – P. 13–36.

**Любимий Ярослав Валерійович**  
*провідний науковий співробітник Інституту філософії  
імені Г.С.Сковороди НАН України (м. Київ)*

### **Самоорганізація та конструювання соціальних мереж**

Події останніх років у світі суттєво змінили погляд на роль і значення соціальних мереж у структурі суспільства. Якщо раніше малися на увазі мережі всеохоплюючих комерційних зв'язків та ієрархізовані мережі владних коаліцій [1], то після подій Арабської Весни дослідники (зокрема, М.Кастельс) почали звертати увагу на розподілені громадянські горизонтальні соціальні мережі, що здійснюють комунікацію між своїми членами через посередництво телекомунікаційних мереж (інтернет) [3].

Радикальна переконфігурація соціальної структури на користь соціальних мереж зумовлена масштабними технологічними інноваціями, а також зростанням ролі творчого потенціалу людини та автономізації її продуктивних здатностей у сучасному високотехнологічному виробництві.

В середовищі масової інформації багато кажуть про Четверту промислову революцію, котра внаслідок розвитку автоматизованої робототехніки та систем Big Data позбавить робочих місць не лише робітників, але й багатьох офісних працівників. Проте в Україні не всі дослідники достатньо прискіпливо засвоїли зміст поняття Третьої промислової революції, згідно з концепцією Дж.Рифкіна. Дж.Рифкін вважає, що кожна промислова революція поєднує в собі новий тип енергії та новий тип комунікації. Перша промислова революція поєднувала вугілля та паровий двигун з пресою та масовою грамотністю населення. Друга промислова революція поєднувала нафту та електроенергію з електронними засобами масової інформації (радіо, телебачення). Третя промислова революція поєднує відновлювальні джерела енергії, значна кількість яких є джерелами (сонячні панелі, сонячні концентратори, вітрові електрогенератори, теплові насоси, електричні та теплові акумулятори тощо), розташованими в індивідуальних домогосподарствах, з мережевим обміном енергією між домогосподарствами за допомогою комунікаційних потужностей інтернету. Масштабне запровадження Третьої промислової революції, на відміну від так званої «Четвертої промислової революції», створює велику кількість робочих місць[4].

Зараз спостерігається випереджаючий розвиток інтернет-комунікацій по відношенню до дещо відстаючого розвитку відновлювальної енергетики, внаслідок чого остання випадала з поля уваги дослідників. Європейський Союз, беручи за основу концепцію Третьої промислової

революції Дж.Ріфкіна, з 2007 року швидкими темпами реалізує програму відновлювальної енергетики [4, с. 102-104].

В сучасному світі, поряд з «офіційною» капіталомісткою патенто- та ліцензійно-орієнтованою економікою великих транснаціональних корпорацій, формується низьковитратна високотехнологічна та екологічно орієнтована альтернативна економіка з мережевим відкритим кодом та відкритим доступом, що спирається на краудфандінг. Поряд та паралельно з існуючою світовою фінансово-технологічною олігархією формується мережево-конституційована та демократично орієнтована світова меритократія.

Поява автономних незалежних осіб, об'єднаних енергетичною демократією приводить на основі їхніх спільних інтересів до самоорганізації горизонтальних соціальних мереж [5]. Різнобічна взаємна підтримка та краудфандінгове надання виробничих, побутових та інформаційних послуг цими особами через посередництво інтернету є, по суті справи, конструюванням соціальних мереж. (Поняття конструювання соціальної реальності передбачає конструювання насамперед феноменологічного сприйняття цієї реальності [2], але й у вибірковості сприйняття в тій чи іншій мірі закладена потреба творчого перетворення дійсності). При акценті на природно-об'єктивній біосоціальній основі зазначених процесів, вони проявляються як самоорганізаційні, при акценті на свідому ціле-творчу, ціле-узгоджувальну та ціле-реалізаційну діяльність осіб, що беруть участь у цих процесах, останні проявляються як соціально-конструктивні.

Суспільства, в яких високий рівень насильства та, відповідно, економічної експлуатації, людина не може в повній мірі реалізувати свій творчий потенціал; такі суспільства в сучасних умовах є неконкурентоспроможними і швидко деградують. Соціальні конструкти, що спрямовані на насилля, визискування непропорційно високої ренти та маніпуляцію потребами та символами, суперечать природі людини, глибоким соціоантропологічним самоорганізаційним процесам і приречені на «творчу руйнацію» (Й.Шумпетер). На заміну цим дегуманізованим суспільствам приходять екологічно орієнтовані соціуми з розгалуженою мережею горизонтальних взаємозв'язків, енергетичною демократією та суттєво скороченими підставами для різних форм соціального насилля.

#### Список використаних джерел

1. Бард А. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма /А. Бард, Я.Зодерквист; пер. с англ.. – СПб, Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 232 с.

2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П.Бергер, Т.Лукман; пер. с англ.. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.

3. Кастельс М. Наша жизнь – гибрид виртуального и физического пространства: Из интервью М.Кастельса корреспонденту РИА Новости А.Алексеевой 22.06.2012 // Социальные сети и виртуальные сетевые сообщества: Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исслед. – М.: 2013. – 360 с. – С. 43-55.

4. Рифкин Дж. Третья промышленная революция. Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом /Джереми Рифкин; пер. с англ.. – 3-е изд. – М.: Альпина нон-фикшн, 2016. – 410 с.

5. Fuchs C. The Self-Organization of Social Movement /C.Fuchs // Systemic Practice and Action Research, Vol. 19, No. 1, February 2006. – P.101-137.

**Найдьонов Александр Григорович,**  
*завідувач кафедри соціально-гуманітарних та природничих наук  
ПВНЗ «Університет сучасних знань» (м. Київ)*

### **Рух до суспільства знання як рух до інтелектуалізації й інформатизації суспільства**

Інформаційна революція багаторазово збільшила можливості людей здійснювати контроль за змінами, які відбуваються в доквітлі, громадському і політичному житті. Вона сприяла появі нового теоретичного концепту – інформаційне суспільство, який відіграв у свій час важливу роль у соціально-філософському дискурсі уточнення природи постіндустріального суспільства. Сьогодні постіндустріальне суспільство все частіше розуміється як «суспільства знань».

В становленні суспільства «знань» велику роль відіграє широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, яке можна поділити на три періоди (етапи). На першому етапі електронні технології (космічний зв'язок, портативний відеозапис) виконували роль соціальної терапії. Виник новий тип соціального спілкування, завдяки якому вирівнюються диспропорції, обумовлені географією і економікою, покращується взаєморозуміння між різними верствами суспільства і народами. На більш високих стадіях розвитку електронна революція зумовила великі соціальні зміни. Другий етап пов'язаний з трьома великими інноваціями: 1) супутниковий зв'язок; 2) створення оптоволоконних

кабельних мереж, цифрових електронних пристроїв; 3) застосування мікропроцесорів і інтегральних схем для швидкої передачі інформації. Це відкриває для будь-якої людини у будь-якій точці Земної кулі доступ до бази даних і знань.

Для того, щоб суспільство дійсно стало суспільством знань треба розвивати інтелектуалізацію життя. Потрібна нова парадигма соціального розвитку: суспільство, народ треба уподібнити до єдиного людського організму з його психікою, пам'яттю, інтелектом. І потрібно нам застосовувати науку про інтелект нації. Мова йде не про фізичну, а про структурну подібність (ізоморфізм) соціального і людського феноменів. Треба говорити про «мізкоподібні» структури і механізми, які властиві етносам, як і взагалі соціумам. Тут важливу роль відіграє соціальна інформатика. Сьогодні в Україні у ВНЗ немає жодної кафедри соціальної інформатики.

Інтелект – не просто свідомість чи самосвідомість людини чи народу. Інтелект – те, що підносить рівень свідомості, робить його конструктивним і творчим, перетворює натовп в етнос, котрий творить свою історію. У цьому плані набуття Україною державності – вирішальний крок по шляху інтелектуалізації. Інтелектуалізація етносу, її кінцева мета – краще задіяти здоровий глузд і інтелект кожної особистості, направити його в конструктивне русло оновлення самого вигляду народу, якісно наростити інтелектуальну міць нації, надавши в її розпорядження інформаційні ресурси всього людства.

Ейфорія з приводу поширення інформаційних технологій як позитивної характеристики суспільства знання має змінитися на тверезу оцінку негативних рис цього процесу. Це не стільки технологічні зміни, скільки цілеспрямований морально інтелектуальний розвиток етносу. Цілком очевидно, що «суспільство знання» має бути перш за все орієнтоване на розширення і покращення моральних і людських якостей людини. Вищевказані якості напряду впливають на успішність функціонування національного інтелекту, оскільки лише відсутність ворожнечі гарантує конструктивну інтелектуальну співпрацю людей.

У процесі розвитку концепції суспільства знань виникає достатньо багато нових проблемних питань: – таких, як необхідність формування та проведення наукової політики в сфері знання, подолання слабкості інноваційних систем, необхідність примирення наукового і економічного ринків, виникнення так званого «суспільства ризику», що формує проблему ризиків і гуманітарної безпеки в суспільствах знань. В розвинених країнах нерідко переважають міркування свободи ринку, підприємництва над іншими, а в країнах, які розвиваються, можуть



ігноруватися ризики заради розвитку. Ілюструють проблему ризиків також недостатність ресурсів та загроза загострення боротьби за них, кіберзлочинність, загроза мілітаризації знань, прискорення використання неапробованих технологій та продукції, інші загрози, пов'язані з невизначеністю майбутнього нашої планети, тощо. Однак саме по собі становлення суспільства знань, з іншого боку, надає оптимальний інструментарій для прогнозування і точного визначення тих ризиків, які можуть виникнути, та їх успішного подолання. Тобто, сама освіта, як основна характеристика такого суспільства, може стати запорукою та важливим складовим елементом різних форм безпеки. До цього додається також необхідність формування та розповсюдження « нової етики », застосованої на спільному володінні знаннями і співробітництві, що забезпечить прийнятний баланс між захистом прав на інтелектуальну власність і розповсюдженням знань як суспільного надбання. Принцип визначального доступу до знань виключає їх розгляд чисто як предмету виключно інтелектуальної власності, а практика надає багато прикладів сумісного користування ними.

Також цікавою видається еволюція демократичних процесів в « суспільствах знань », яка стимулює оновлення традиційних форм солідарності через сумісну участь в реалізації різних соціальних та економічних проектів. Виникнення такого явища, як « наука без кордонів », супроводжується формуванням якісно нових рис, таких, як розподілена добровільна діяльність вчених, спрямована на створення нового соціального капіталу і суспільного виробництва інформації. Визначення довгострокових цілей може здійснюватись на основі широкого демократичного обговорення за участю всіх суспільних сил.

Мабуть загальноприйнятним є те, що головне завдання освіти в суспільстві знань – навчити індивіда вчитися, причому процес навчання має розтягнутися на все життя, стати безперервним. У суспільстві знань відсутнє поняття « закінченої освіти ». Логічним продовженням цього підходу має стати поступове стирання межі між базовим і подальшим навчанням. Отримання вищої освіти стає важливою, але недостатньою умовою для успішної самореалізації. Спеціаліст повинен постійно продовжувати отримувати нові навички та вдосконалювати наявні, проходячи різні курси та програми підвищення кваліфікації. В іншому випадку він просто не буде відповідати вимогам ринку, в якому постійно розвиваються та вдосконалюються способи виробництва як товарів так і послуг. Суспільство знань, стрімко завойовує світ. Масове « виробництво » й розповсюдження знань обіцяють змінити суспільство в цілому за короткий історичний відрізок часу. Бурхливий розвиток інформаційно-

комунікаційних технологій як потужного інструмента для роботи з інформацією та знаннями суттєво прискорює такі зміни. У стратегічній перспективі певна група країн відчутно підсилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва і використання новітніх знань, підвищивши тим самим якість і безпеку життя своїх громадян. Інші ж країни, які не оволодіють цими знаннями та інструментами, стануть більш залежними від першої групи та будуть розраховуватися з нею за блага цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки. Знання стають кількісно та якісно більш важливими, ніж природні ресурси та фізичний капітал. Особливе значення має не тільки обсяг і поширеність знань, – а й можливість їх застосування. Отже, глобальний характер трансформацій в суспільстві знань закономірно накладає відбиток на діяльність соціальних інститутів, насамперед, підвищуючи роль вищої освіти в становленні особистості з урахуванням мінливих освітніх потреб індивіда та соціуму. В таких умовах вища освіта виступає важливою частиною системи суспільного відтворення, надає в розпорядження суспільства кваліфіковану робочу силу і є чинником накопичення конкурентоспроможного людського капіталу.

***Нечипоренко Віталій Олександрович,***

*науковий співробітник*

*Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ)*

### **Ліберальна парадигма філософії господарювання XXI століття: занепад чи відродження?**

Крах «комуністичного табору» і самого СРСР на зламі 80-х і 90-х років ХХ століття надав неабиякого натхнення прихильникам ліберальних ідей, породив ейфорію, що пронизує знамениту працю Ф.Фукуями «Кінець історії?»[1] і зміцнив віру у ліберальну парадигму господарювання в глобальному масштабі. Ця стаття, згодом розгорнута у книгу, породила інтелектуальну полеміку світового рівня на цілі десятиріччя щодо претензій на універсальність західної моделі соціального устрою і ліберальної парадигми її легітимації. Нової енергетики цій академічній та політичній полеміці додала світова економічна криза 2007-2008 року, що розвернула симпатії інтелектуалів в інший бік, аж до тріумфу з приводу «смерті капіталізму» (яку пророчив Й.Шумпетер ще в 40-ві роки ХХ століття).

Капіталізм як спосіб господарювання, справді, визнається ліберальною теорією як найбільш ефективний спосіб організації

господарського життя суспільства ще з часів А.Сміта. З тих часів ліберальна парадигма філософії господарства успішно розвивалась разом із капіталістичною економікою та соціальними змінами, які визначили Модерн (громадянське суспільство, правова держава, ліберальна демократія, розвиток науки і техніки та інші). Приватна власність, договірні основи та їх захист стимулювали ринкові відносини і накопичення капіталу. Капіталістичні підприємства та фінансово-банківська система стимулювали появу все нових форм економічної організації аж до появи відкритих (публічних) акціонерних товариств та транснаціональних корпорацій, які є основними рушіями процесів глобалізації в сучасному світі.

Проте капіталізм ліберального типу, на думку багатьох, хоч і переміг у змаганнях із «комунізмом», вже «програє» азійському типу капіталізму, форпостом якого виступає сучасний Китай [2]. Навіть сам автор ідеї «кінця історії» як перемоги ліберальної демократії та капіталізму, визнає зростання кількості країн, які зростають економічно при збереженні авторитарних режимів ( в чомусь і завдяки їм) [3]. Критика ліберальної економіки стимулюється переважно «фактичністю», тобто дуже негативними показниками економік тих країн, які співпрацювали з МВФ (насамперед кризових країн Латинської Америки та Африки) на основі так званого «Вашингтонського консенсусу». Цей набір з регулювання макроекономічних факторів включає набір з 10 рекомендацій: 1. Підтримка фіскальної дисципліни (мінімальний дефіцит бюджету); 2. Пріоритетність охорони здоров'я, освіти та інфраструктури серед державних витрат; 3. Зниження граничних ставок податків; 4. Лібералізація фінансових ринків для підтримки реальної ставки по кредитах на невисокому, але все ж позитивному рівні; 5. Вільний обмінний курс національної валюти; 6. Лібералізація зовнішньої торгівлі (в основному за рахунок зниження ставок імпорتنих мит); 7. Зниження обмежень для прямих іноземних інвестицій; 8. Приватизація; 9. Дерегулювання економіки; 10. Захист прав власності [4]. Критика ґрунтується переважно на визнанні краху економічних перетворень «ліберального зразка», загостренні уваги на соціальних негараздах такої політики та звернення до прикладу Китаю, який став економікою №2, так би мовити, зовсім не ліберальним шляхом - в світі без співпраці з МВФ та дотримання вимог «Вашингтонського консенсусу». Але значна частина цих

Тож проаналізуймо, які базові елементи надають ліберальній парадигмі дієвості та принадності, а які свідчать про її слабкість? Чи життєздатна ліберальна парадигма філософії господарювання на початку III тисячоліття?

Наша доповідь буде присвячено аналізу базових елементів капіталістичного типу господарювання, що зумовили його успіх в західних країнах та поширення по всьому світу. Буде здійснено спробу осмислення балансу переваг та недоліків ліберальної парадигми в соціально-економічному аспекті.

А життєздатність ліберальна парадигма філософії господарювання на початку III тисячоліття визначить успіх чи провал капіталістичної економіки ліберального типу. І хоча капіталізм піддавався атакам зліва (з боку капіталізму та анархізму) чи справа (з боку різноманітних фундаменталістських учень, здебільшого релігійного штибу), беззаперечним залишається факт, що людство вперше в своїй історії завдячує саме капіталізму небаченим рівнем добробуту більшості населення планети (як в абсолютному, так і у відносному значенні).

Список використаних джерел

1. Fukuyama F., The End of History? /Francis Fukuyama // The National Interest. No. 16 (Summer 1989), pp. 3-18
2. Арриги Дж. Адам Смит в Пекине: Что получил в наследство XXI век / Джованни Арриги; [пер. с англ. Т. Б. Менская] М.: Институт общественного проектирования, 2009 г. — 456 с.
3. Fukuyama F., The Future of History; Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? // Foreign Affairs, January/February 2012.
4. Rogoff K. Wither the Washington Consensus? / Keneth Rogoff // Foreign Policy. 2003.
5. Clark G. A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World / Gregory Clark - Princeton: Princeton University Press, 2007.

**Одинець Анна Валеріївна,**

*аспірант*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

### **Проблема трансформації свідомості у віртуальній реальності**

Психологічне відчуття реальності поступово розмивається. Занурюється людство в масові галюцинації? У всіх випадках, які можна назвати віртуалізацією свідомості, об'єктом нападу з боку «потойбічних» зон буття стає функція мозку, яка називається «тестування реальності» [2, с. 135] І чим досконалішими стають технології її конструювання, тим інтенсивніше протікають процеси руйнування колективного світосприйняття.

Прихильність до соціальних мереж можна характеризувати і невисловленим бажанням маніпуляції. Це обґрунтовується конфліктом людини з самим собою, недовірою до інших людей, відчуттям абсолютної безпорадності, страхом тісних міжособистісних контактів, некритичним прагненням отримувати схвалення всіх і кожного.

Система соціальних мереж і персоніфікованого пошуку в кінцевому підсумку привела до створення особистої «коробки ідентичності», за межі якої користувач не може вибратися [1, с. 46]. Все, що бачить користувач, відібрано фільтрами відповідно до попередніх запитів та інтересів. Ще один наслідок персоналізації інтернету – те, що можна назвати цикл особистості. Кожен клік в системах, що прагнуть ідеально під нас приладитися, може ще більше віддалити нас від нас самих.

У зв'язку з цим виникає проблема: тепер кожен має «віртуал», але не кожен замислюється про його існування і, тим більше, може його контролювати. Цифровий зліпок – віртуал формується кожним пошуком, кожним кліком по посиланню і лайком. Це автоматичний віртуал.

У людини спостерігаються два розлади – часу і інформації. Розподіляється інформація не послідовно, як в житті, а в хаотичному порядку – втрачається відчуття причинно-наслідкового зв'язку. [4, с. 121].

Відсутність невербального або інших соціальних сигналів обмежує інформацію, комунікація зводиться до обміну лише конкретними фактами, які власник сторінки хоче розкрити/обговорити [3, с. 89].

Риси я-репрезентації: редукція особистості до її семіотики; анонімність; розширення можливості ідентифікації, свобода наділяти віртуальну особистість будь-яким набором характеристик; множинність, можливість мати ряд різних віртуальних особистостей одночасно або послідовно; автоматизація, можливість повністю або частково симулювати активність віртуальної особистості, використовуючи комп'ютерні програми

Таким чином, творець веб-сторінки здійснює ретельно-контрольовану продуктивну діяльність, через яку я-репрезентація проходить в оптимальних для нього умовах [6]. В кіберпросторі люди можуть розвивати свої сильні сторони, відокремившись від тілесності, хоча, нерідко, така ситуація призводить до того, що людина демонструє абсолютно різні якості у реальному та віртуальному житті. Я-репрезентація у віртуальній реальності дозволяє уникнути складнощів, з якими може стикнутися особистість у реальному житті: таких як стать, гендер, інвалідність [5].

Протиставляючи такий перебіг подій традиційним поняттям ідентичності, які мають на увазі – єдність, «життя на екрані» означає множинність та гетерогенність [7, с. 55].

В уявному світі, можна робити не тільки те, що можна в дійсності, але й те, що в ній заборонено, або неможливо. Задоволення в такому разі приходить з усвідомлення того, що на ці дії – реагують в межах тих правил, які задані самими учасниками такої віртуальної гри.

Збільшення числа користувачів свідчить про активізацію раніше пригніченого, витісненого, незадіяного потенціалу людей, чії функції уявного, символічного і реального перебували в різних площинах і не сприяли наведенню мостів між внутрішнім і зовнішнім світами.

Це уявна реальність, де кожен, послуговуюсь власними здатностями до образотворення та компонування власних відчуттів. Гра уяви і символічне втілення її в життя переносяться у віртуальний простір без співвіднесення їх з реальним світом, в результаті чого віртуальний світ сприймається частиною людей в якості істинного і життєво необхідного.

Список використаних джерел:

1. Паризер, Э. За стеной фильтров. Что Интернет скрывает от вас? / Эли Паризер ; пер. с англ. А. Ширикова. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2012. — 304 с. (46с)
2. Райкрофт Чарльз – Критический словарь психоанализа. Изд: Восточно –Европейский Институт Психоанализа, 1995 – 250 с.
3. Goffman E. The presentation of self in everyday life. – Edinburgh: University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre. – 1956. – 255 p.
4. Greenfield Susan. ID: The Quest for Identity in the 21st Century. — London: Sceptre, 2008. — 320 pages.
5. Haraway Donna Jeanne (1991). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature. Routledge.
6. Joseph B. Walther, "Interpersonal Effects in Computer –mediated Interaction: A Relational Perspective," *Communication Research* 19 (February 1992): 52 –90; J. B. Walther, "Computer –mediated Communication: Impersonal, Interpersonal, and Hyperpersonal Interaction," *Communication Research* 23 (February 1996): 3 – 4.
7. Sherry Turkle, *Life on the Screen: Ideality in the Eye of the Internet* – New York: Simon & Schuster, 1995;
8. Turkle Sherry, *Parallel Lives: Working on Identity in Virtual Space, in Constructing the Self in a Mediated World: Inquiries in Social Construction*, ed. D. Grodin and T. R. Lindlof (Thousand Oaks, CA: Sage, 1996), 156 с.
9. Turkle Sherry, *Constructions and Reconstructions of Self in Virtual Reality: Playing in the MUDs, in Culture of the Internet*, cd. Sara Kiesler (Mahwah, NJ: Erlbaum, 1997) – 143с.

**Петік Ярослав Олександрович,**  
аспірант  
*Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ)*

### **Динамізм в епістемічній логіці**

В умовах постіндустріального суспільства та особливо в призмі розгляду філософського концепту знання та його соціального значення, залишається вкрай актуальною проблематика формальної епістемології та епістемічної логіки, які аналізують поняття знання з точки зору формальних систем.

Епістемічна логіка – це модифікація модальної логіки, розроблена Я. Хінтіккою, в якій два модальні оператори формалізують взаємопов'язані поняття знання та переконання. В залежності від конкретного числення, можуть додаватися певні службові оператори але загалом, увага концентрується саме на цих двох поняттях. З інших особливостей логіки слід підкреслити зростання значення для системи формальної властивості несуперечливості. Класична епістемічна логіка статична, тобто після застосування всіх правил виводу до всіх аксіом ми отримуємо всі можливі наслідки з цих аксіом для всіх можливих агентів.

Практичні виклики спричинили розвиток епістемічних логік і появу так званих динамічних епістемічних логік – формальних систем, які використовують апарат класичної епістемічної логіки але додають аксіоми, які дозволяють моделювати надходження до системи нової інформації та її обробку різними агентами в режимі реального часу. Зазвичай такі системи, або вбудовують в свою аксіоматику темпоральну логіку або певну динамічну формальну систему.

Серед таких динамічних епістемічних логік ми можемо виділити динамічну епістемічну логіку DEL. Вона використовує ідеї AGM – системи, яка моделює зміну та ревізію переконань у звичайній доклатичній логіці. Але DEL використовує саме модальний інструментарій на відміну від AGM. Це несе з собою цілий комплекс переваг але також і деякі недоліки.

Не зважаючи на те, що DEL відображає епістемічну діяльність агента, який здатний реагувати на зміни у зовнішньому середовищі та спілкування з іншими агентами, в цієї формальної системи залишаються певні філософські та технічні недоліки. Серед найбільш помітних подібних недоліків слід відмітити те, що інструментарій цієї формальної системи не відображає можливість корінних змін в зовнішньому середовищі – наприклад, появу абсолютно нового агента з абсолютно унікальними знаннями про світ.

Для того, щоб подолати цей недолік, Хансен пропонує до розгляду нову формальну систему на базі DEL – часткову динамічну епістемічну логіку, ParDEL. Ця система належним чином змінює модальну основу епістемічної логіки, допускаючи неповні знання, появу нових агентів та глибокі зміни в наявних знаннях про зовнішній світ у існуючих агентах. Це досягається в основному через представлення епістемічного можливого світу не як повного сценарію подій, а як часткового сценарію, а крім цього в модальну систему вводяться не одна, а два відношення досяжності, які співпрацюють між собою.

У висновку можна сказати, що сучасне динамічна ситуація постіндустріального суспільства дає нові виклики не тільки для таких дисциплін, як філософія, але і для формальної логіки. Як ми бачимо з розглянутої проблематики, нові вимоги до знання та моделювання процесу обміну знань спричинили значні модифікації в класичній модальній системі. Водночас подібна формальна модель може використовуватися для ліпшого пояснення проблемних філософських місць в епістемологічних теоріях. Таким чином, ці дві сфери взаємозбагачуються.

Список використаних джерел

1. Hintikka J. On Knowledge and Belief / J. Hintikka. - London, England: College Publications. 2005. - 148 p.
2. Hansen J.E. Modelling Truly Dynamic Epistemic Scenarios in PDEL // The Logica Yearbook 2013 — London, England: College Publications. 2014 — 253 p.

*Поліщук Олександр Сергійович,  
доцент кафедри суспільних дисциплін  
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)*

### **Значення цінностей у житті індивідів та в діяльності менеджера**

В сучасних умовах розвитку суспільства провідна роль відводиться менеджерам суспільно-політичної сфери. Адже саме вони вибирають вектор розвитку, спрямовують суспільство на ті чи інші цінності, саме вони творять загальну систему цінностей, яка виступає у вигляді ціннісних орієнтацій. Зрозуміло, що діяльність менеджерів була б набагато простішою, якби суспільство розвивалося лінійно. Така ситуація можлива у тоталітарних та авторитарних державах, однак в демократичних цього бути не може, оскільки демократія створює умови нелінійного розвитку як держави, так і суспільства. Доцільно відзначити, що в Україні ця ситуація



ускладнюється ще й різними трансформаційно-модернізаційними змінами, які мають непослідовний і в більшості випадків незакінчений, інколи навіть кризовий, характер. Тому в такому суспільстві особливу увагу потрібно звертати на систему цінностей та ціннісні орієнтації.

Відомо, що суспільство – це складна система соціальних елементів, що постійно перебувають у стані активної взаємодії. Такими соціальними елементами є етноси, нації, громадянське суспільство, різні культурні та виробничі утворення, які представлені в соціальній структурі суспільства у вигляді колективів, що діють відповідно до політичного курсу тієї чи іншої держави. Треба сказати, що здебільшого політика носить колегіальний характер і представлена сукупністю дій індивідів, які займаються політичною діяльністю. Така діяльність базується на цінностях.

Відомо, що людина у XXI ст. по своїй природі стала матеріальною істотою, і на жаль, сьогодні можна констатувати той факт, що у суспільстві переважають в основному цінності матеріального характеру. Отже, індивіди спрямовують свою дію на досягнення матеріальних благ, забуваючи про духовність.

Слід відзначити, що будь-яка взаємодія соціальних елементів, яка ґрунтується на цінностях, формує систему цінностей. Це пов'язано з тим, як відзначав Т.Парсонс, що саме людський розвиток носить еволюційний характер і описується з допомогою категорій диференціації (неминучої і прогресивної, наростаючої неоднорідності всередині системи) і інтеграції (зростанню цілісності системи завдяки появі і зміцненню нових взаємодоповнюючих зв'язків і координації між частинами). Т.Парсонс розрізняє три типи суспільства: примітивне, у якому диференціація визначена незначно; проміжне, пов'язане з появою писемності, соціального розшарування, виділення культури у самостійну галузь людської діяльності; сучасне, характерною рисою якого є відділення правової системи від релігійної, формування адміністративної бюрократії, ринкової економіки та демократичної системи [1, с. 50-179].

Виходячи з цього можна зробити висновок, що система цінностей у цих суспільствах буде різною, і в залежності від ступеня розвитку суспільства, індивіда та потреб цінності змінюються, а разом і з ними змінюється вектор колективної дії.

Отже, основне завдання політичних менеджерів – спрямувати колективну дію не лише на досягнення матеріального блага, а й на духовний розвиток індивідів. Однак це не можливо без з'ясування суті цінностей та свободи дії, яка інколи так важко дається.

Як відомо, «цінність» є дуже поширений сьогодні термін. До нього часто звертаються освічені люди при обговоренні різних дискусійних

питань, наприклад, тих, що стосуються актуальних проблем соціального і гуманітарного розвитку та відповідних галузей наукового дослідження. Причому, тлумачення природи цінностей, на думку І.Ларяновського, як правило, у таких дискусіях буває занадто вузьким. Кожна із сторін розглядає лише окремі ситуації, що мають безпосереднє відношення до ціннісних явищ [2, с. 29–37]

Одним із таких феноменів є свобода, яка як цінність була відкрита ще в античні часи. Тогочасне суспільство, на думку В.Ханстантинова, пов'язувало її, передовсім, з розумом [3, с. 247-254].

Тому, звертаючись до свободи, доцільно відзначити, що вона є принциповою цінністю у діяльності політичних менеджерів – однією з наріжних каменів сучасної цивілізації. У свій час Г.В.Ф.Гегель небезпідставно визначив історію як прогрес в усвідомленні свободи – згодом Ф.Енгельс у «Анти-Дюрінгу», наче продовжуючи гегелівську думку, говорив про те, що кожний крок вперед на шляху культури був кроком до свободи.

З цим важко не погодитися, адже крок за кроком, міліметр за міліметром люди впродовж усієї історії спрямовували свою дію на відвойовування, утвердження і розвиток цієї своєї фундаментальної здатності, причому кожне посування вперед у її досягненні підсилювало відчуття автентичності людського буття, супроводжувалося спалахами творчої енергії й високого ентузіазму. І вагомий внесок у становленні свободи як цінності належить індивідам, які зуміли зорганізувати суспільну масу, спрямувати її дію як великого колективу на досягнення духовного блага. Адже ця цінність передбачає свідоме ставлення людської суб'єктивності до власної волі, вміння підпорядковувати її загальнолюдським силам і цінностям, нормам універсального спілкування. Освоєння зовнішньої реальності й моральний контроль над самим собою постають двома рівною мірою моментами справжньої людської свободи. Не можна не погодитися з тим, що «дарована свобода все ж не є свободою, адже лише та свобода справжня, дієва... яку самі для себе беруть, отже – це свобода егоїста» [4, с. 202], що «моя свобода стає повною лише тоді, коли вона перетворюється на мою силу, і тоді я перестаю просто бути свободним, а стаю власником» [4, с. 201].

У кожному з нечисельних реальних утілень свободи той чи інший з вказаних моментів здобуває неминучу перевагу. Відповідно до цього й власне у екзистенційному своєму аспекті ідея свободи актуалізує два протиправні вектори, що визначають загальну скерованість існування людини: вектор визволення і вектор відповідальної причетності. Перший з них найбільшою мірою виявляється у свободі дії, свободі творчості: індивід

тут прагне здолати певне обмеження, вийти за грань пізнаного й освоєного нею, створити щось принципово нове, що змінило б дотеперішню ситуацію її існування. Свобода в такому її розумінні є, так би мовити, силою «відцентрованою»: вона веде індивіда вперед, розкриває перед ним нові можливості, нові обрії.

Водночас ідея свободи може набувати цілком й цілком протилежного, «доцентрового» екзистенційного спрямування: в дієвих проявах свободи вибору, в актах морального самовизначення людина як автономна істота спрямовує свою волю саме в середину наявної ситуації свого буття – визначає своє місце в ній, стає на бік тієї або іншої з діючих у ній сил, гармонізує відносини між її компонентами. Якщо в першому разі воля людини в цілому скерована на реалізацію певних цілей або ідеалів, що виходять за межі існуючого стану речей, то в даному випадку йдеться про прийняття реальності такою, якою вона є тут і тепер, адже вибирати загалом можна лише з-поміж того, що є наявним, що вже сформулося як предмет вибору. Чим більш значущим з огляду на корінні життєві орієнтації людської особистості виявляється подібний вибір, тим більше він потребує рішучості й тверезої моральної мужності – адже звернення до наявного буття і прийняття його таким, як воно є, неминуче тією або іншою мірою постає і як самовизначення суб'єкта подібного вибору, добровільне обмеження ним власних можливостей і прерогатив заради чіткої позиції в бутті

Відчуваючи свою відповідальну причетність до цього буття (буття своєї батьківщини, народу, родини, колективу, буття рідного міста або села, буття природи загалом тощо), індивід свідомо ототожнює себе зі своєю позицією, своєю роллю в зазначених зрізах буття: з моменту вчинення подібного вибору він вже не може дистанціюватися від ситуаційних визначень.

Фундаментальна здатність індивіда до свободи знаходить свій вияв у тому, що по суті ми, здебільшого не помічаємо цього, обираємо, утверджуємо власним рішенням навіть те, що раз і назавжди дається нам невідворотним ходом подій і жодної суб'єктивної підтримки з нашого боку, здавалося б, не потребує.

Отже, будь-яка дія політичних індивідів повинна керуватися не лише матеріальними, а й духовними цінностями, що встановлені у суспільстві. Адже відомо, що власність і матеріальні блага породили нерівність і конфліктність у самому суспільстві. І щоб ліквідувати конфліктність, політичні керівники мають у своїй діяльності звертатися не до матеріальних цінностей, а до духовних (любов, справедливість, чесність, порядність, ввічливість, вірність тощо) – саме вони відіграють об'єднавчу

роль. І в цьому випадку провідну роль мають виконати політичні менеджери. Адже використовуючи свободу, як вищу цінність політичної діяльності, вони мають можливі формувати ціннісну систему, в якій першими будуть стояти духовні цінності, а на другому місці – матеріальні. Оскільки, об'єднавши суспільство в єдиний державний колектив на основі духовних цінностей, можна буде спрямувати колективну дію на реалізацію матеріальних цінностей.

#### Список використаних джерел

1. Ковалев А. Д. Формирование теории действия Толкотта Парсонса / А. Д. Ковалев // История теоретической социологии в 4-х тт. Т. 3. М. : Канон, 1997. – С.150–179.
2. Ларяновський І. С. Цінності та їх роль у соціокультурних трансформаціях і пізнанні / І. С. Ларяновський // Інтелект. Особистість. Цивілізація: Темат. зб. наук. пр. із соці.-філос. пробл. Вип. 8 / голов. Ред.. О. О. Шубін. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – С.29–37.
3. Ханстантинов В. О. Ідея толерантності в ранньому лібералізмі / В. О. Ханстантинов // Гілея (науковий збірник): Збірник наукових праць / Гол. Ред.. В. М. Вашкевич. К., 2009. – Вип.. 18. – С. 247-254.
4. Штирнер М. Единственный и его собственность / Пер. с нем. Б. В. Гиммельфарба, М. Л. Гохшиллера. – СПб. : Азбука, 2001. – 448 с.

***Предеина Мария Юриевна,**  
старший преподаватель кафедры философии и истории  
Таврический национальный университет (г. Киев)*

#### **Надежды и опасения «индустрии 4.0»**

##### **Производительные силы**

Доктор Клаус Шваб публикует программную статью «Четвертая промышленная революция: что это и как реагировать». Для начала он определяет место Индустрии 4.0 на кривой истории:

- Индустрия 1.0 – энергия пара, механизмы (1769-й);
- Индустрия 2.0 – электрическая энергия, конвейерное производство (1870-й, 1913-й):
  - Индустрия 3.0 – IT-технологии, автоматизация производства (1969-й);
  - Индустрия 4.0 – слияние технологий, размывание границ между физическими, цифровыми, биологическими средами, наши дни [1].

Даты в скобках – время первых изобретений: в 1769-м появляется паровая машина Джеймса Уатта, в 1913-м – конвейер Генри Форда, в 1969-м рождается Интернет. Внедрение новинок, их превращение в норму происходит чуть позднее, с некоторым временным лагом, задержкой. Получается, что промежуток времени между первой и второй революциями больше века, а четвертая фактически наступает на пятки третьей. Это ускорение темпа инноваций: каждая новая инновация повышает вероятность очередного открытия, прорыва. И, кстати, сокращается временной лаг между первым опытом и массовым распространением. Поэтому дискуссия об Индустрии 4.0 отнюдь не преждевременна, она даже запаздывает, если учесть неповоротливость человека, с его предрассудками и «здравым смыслом».

В Индустрии 3.0 человек контролирует действие автоматов, вносит коррективы, исправляет сбои в работе. В Индустрии 4.0 это делают сами «умные» машины и, как считают эксперты, с большей эффективностью: программа обрабатывает больший объем информации и в отличие от человека не устает. Это значит, что программа вытесняет педантичного синего воротничка – того, кто не способен к открытиям, но исполнительен, точен.

В Индустрии 3.0 для входа в бизнес нужен существенный первоначальный капитал, достаточный для организации массового производства. В Индустрии 4.0 все иначе. Вот что пишет The Economist: «Теперь продукт может быть создан на компьютере и напечатан на 3D-принтере. Цифровой дизайн можно изменить несколькими кликами мыши. (Отсюда производство не так называемого ширпотреба, а эксклюзивных вещей. – М.П..) 3D-принтер позволит сделать что угодно и где угодно – хоть в гараже, хоть в африканской деревне» [2]. Барьеры входа на рынок качественно меняются: критически важен уже не капитал, а талант. 3D-принтер вытесняет традиционных капитанов бизнеса – тех, кто давит конкурентов эффектом масштаба.

В итоге Индустрия 4.0 вносит коренные изменения в два базовых фактора производства – труд и капитал.

### **Производственные отношения**

Базис общества образуют отношения труда и капитала.

В прошлом, до Индустрии 1.0, труд и капитал пребывают в нерасчлененном единстве: ремесленнику равно принадлежит инструмент и способность к труду. Индустрия 1.0 разрывает эти факторы, делает их противоположностями. На этом этапе, в середине XIX века, за дело берется Маркс. Думаю, ему удастся открыть важный методологический принцип, согласно которому антагонизм может быть снят в ходе

перестройки отношений в соответствии с технологией. Другое дело, что Маркс сын своего века и считает массовое производство вершиной, альфой и омегой. Отсюда неустранимое противоречие: молодой Маркс верит в творчество как истинную сущность человека, зрелый Маркс видит весь ад массового производства, но вопреки всему делает вывод: при условии общественной собственности в массовом производстве человек может быть творцом, а не винтиком.

Мы, конечно, тоже ограничены своим историческим горизонтом. Но представляется, что Индустрия 4.0 снимает Марксово противоречие: массовое производство уходит, человек творит наедине с ноутбуком и тут он действительно не винтик. Проблема в том, чтобы проект Индустрия 4.0 не стал очередной утопией.

Индустрия 4.0 создает сеть горизонтальных связей. Инноватора поддерживают единомышленники, люди его научной школы – те, кто понимает, над чем человек работает. Проведу аналогию с философскими школами в Афинах, где связи были именно горизонтальные, на основе доверия, совместного поиска истины. Эта система связей устраняет корпорацию, государство, любые вертикальные структуры из процесса отбора идей. Но... Критики говорят: в безбрежном океане информации отбор по необходимости вертикальный. Вот Facebook – излюбленный пример горизонтальных связей, но и там тиражируемую, распространяемую информацию отбирают жестко, авторитарно. Отсюда отбор без корпорации – утопия. В Индустрии 4.0 рождается новое противоречие – между талантом и усредненностью. «В будущем талант будет представлять критический фактор производства, – пишет Клаус Шваб. – Это приведет к четкому делению «низкая квалификация/низкая оплата» и «талант/высокая оплата. <...> Победитель получает все» [1]. Иными словами, середнячок остается на обочине.

Это противоречие уже фиксируют социологи в странах переднего технологического края. По данным Pew Research Center, в США средний класс уменьшается вследствие роста богатых и бедных, то есть кто-то из среднего класса проявляет талант и уходит вверх, а кто-то уже теряет место «винтика» и падает вниз. Нерадостно смотрят вперед и люди в Европе: 58% немцев, 68% британцев думают, что детям будет тяжелее, чем им.

### **Смерть государства**

Государство, как в мечтах анархистов, отмирает за ненужностью. Точнее, в судьбе государства критическую роль играет противоречие «талант – усредненность».

В Индустрии 4.0 речь идет о сообществе свободных людей, которые сами регулируют свои отношения. Яркий пример: кибервалюта, биткоин. Сразу оговорюсь, к биткоину отношение неоднозначное (говорят, о его роли в теневой экономике), но нас эта кибервалюта интересует как первая ласточка эмиссии денег без центробанка, без гарантий государства. Есть программа, которая генерирует эмиссию. Есть люди, которые решают поучаствовать в игре, включив свой компьютер в общую сеть и получая за это некоторое количество биткоина при новой эмиссии. Понятно, что биткоин служит средством платежа для участников. Задам фундаментальный вопрос: что стоит за биткоином? Деньги, существующие в виде золотых монет, были товаром, за которым в ходе многократных обменов закрепилась роль всеобщего эквивалента. Эти монеты сами по себе имеют стоимость. Деньги, существующие в виде бумажных купюр, сами по себе уже ничего не стоят, но за ними стоит авторитет государства. Биткоин не попадает ни в одну из этих групп, но за ним тоже что-то стоит. Это – доверие участников, их желание играть.

Любопытно, что денежная система наших дней берет начало в векселе. Купцы в Италии в эпоху Возрождения используют вексель как средство платежа и многократно передают вексель друг другу. В этих отношениях государство не участвует. Но государство берет идею векселя при выпуске банкнот: вексель представляет товар, который есть у купца, а банкнота – золото, которое есть у государства. Впрочем, вексель еще представляет доверие купцов друг к другу. В этом биткоин своеобразный возврат к векселю: тоже доверие, тоже без государства.

Но не все просто, есть те, кто не войдет в систему горизонтальных связей, т. н. середнячки. Они потребуют защиты государства. Об этом говорили в 2016-м в Давосе. Главная проблема, как спасти средний класс. «Представьте машины, которые сами едут по маршруту, что ждет дальнобойщиков», – вопрошает тогдашний вице-президент США Джо Байден. Понятно, потеря работы. А значит, государство будет вынуждено взяться за их переподготовку, а также обеспечить им прожиточный минимум. Но где взять деньги? Умиравшее государство больше не нужно тем, кто создает стоимость, поэтому средства просто не будут поступать из центров создания стоимости в госбюджет. Государство рискует стать богадельней без средств.

Добавим к этому рост социальной напряженности, протестов.

Впрочем, с точки зрения критиков, проблема названа неправильно. Речь идет не о борьбе «талант - государство», а о борьбе «корпорация - государство». В их прочтении Индустрия 4.0 – пропаганда корпораций, которые, прячась под маской таланта, хотят уйти от социальных

обязательств, в т. ч. участия в финансировании общественных благ, уплаты налогов в госбюджет. Умри государство, на его место придет новый Левиафан – корпорация.

### **Международная панорама**

Индустрия 4.0 меняет мировое разделение труда.

До сих пор у развивающихся стран был шанс войти в эру Индустрии 2.0. К примеру, Лондон с радостью уступает свой смог Пекину: у британцев Индустрия 3.0, у китайцев – 2.0, и все довольны. Теперь производство станет чистым и безлюдным, производством «умных» машин. Плюс к этому, оно уже выпускает не ширпотреб. Но эксклюзивный товар требует гибкой связи с потребителем. Наконец, «умную» машину не стоит тащить на другой конец света от ее отца-инженера, вдруг потребуются вмешательство творца. В итоге производство может вернуться в развитый мир. А значит, развивающиеся страны рискуют остаться у разбитого корыта, без надежд на золотую рыбку, а самим Индустрию 4.0 им не потянуть.

Развивающийся мир теряет свою нишу в мировом разделении труда. Он повторяет судьбу синих воротничков в странах технологического авангарда.

### **Утопия vs антиутопия**

Индустрия 4.0 включает в себя противоречие: кто-то выигрывает, кто-то проигрывает. В пределе есть два образа будущего.

В утопии человек свободно творит по законам красоты. Это краткий пересказ работы молодого Маркса, «Экономическо-философских рукописей 1844-го». Маркс как наследник немецкого романтизма видит в творчестве сущностную черту человека – то, что пока подавляется голодом, нищетой, эксплуатацией. Освободи человека, он будет творцом.

В антиутопии бывшие синие воротнички умирают от скуки в «умных» домах. Их мечта – хоть что-то делать руками, пусть, как раньше, играть роль «винтика», но участвовать в деле. Получается, освободить от тяжелого труда не значит сделать творцом. К тому же корпорации никуда не делись, они по-прежнему отбирают нужные им идеи, обрекая неугодных на положение маргиналов. Творчество втиснуто в узкий коридор: делай то, что выгодно корпорации. Это вкратце роман «Механическое пианино» сатирика Курта Воннегута.

Вот два эмоционально сильных образа, созданных в литературе еще до Индустрии 4.0. В реальности есть и то и другое, а тенденция пока не ясна.

Впрочем, рано печалиться. Выбор тенденции зависит от каждого из нас. Так, во всяком случае, верят адепты Индустрии 4.0.



#### Список использованных источников

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution / Klaus Schwab. – World Economic Forum (January 11, 2016). – 199 p.
2. The third industrial revolution // The Economist – April 21, 2012. – Режим доступа: <http://www.economist.com/node/21553017>.

**Солдатська Тамара Ігорівна,**  
*доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін  
Київського університету права НАН України (м. Київ)*

#### **Самовизначення людини у цифрову епоху**

Сучасна епоха встигла відзначитися для світової спільноти непередбачуваними глобальними процесами і проблемами, хоча поступову консолідацію держав та континентів можна вважати характерною для загальної історії людства. Разом з тим останні десятиліття демонструють нечувані радикальні трансформації у виробничих силах і технологіях, відкриваючи нові горизонти для міжкультурних комунікацій. «Новий цифровий світ», бездоганно проаналізований Е. Шмідтом та Дж. Коеном, свідчить про те, що «кожної миті сотні мільйонів людей створюють та споживають в онлайн-просторі неможливу кількість інформації, і цей простір фактично не має кордонів, в рамках яких би діяли національні закони» [1, с. 3].

Відповідно, варто розглянути основні виклики, пов'язані з глобалізацією, що можуть слугувати загрозою для культурної ідентичності, брутально втручаючись в її формування. Зокрема, ідеться про вихід різноманітних соціальних стосунків за площину державно-територіальних утворень, що перетворює їх на сировину для транснаціональних корпорацій. У. Бек визначає це як своєрідну «фальсифікацію» глобалізму – редукування його до одномірного типу мислення – «економізму», що є цілковито залежним від тенденцій неоліберального світового ринку.

Щоправда, відомий соціолог водночас заперечує появу домінантної «глобальної культури», оскільки на його думку, глобалізаційні процеси неминуче дають поштовх до нового прояву партикулярного, місцевого. Зокрема, У. Бек зазначає: «У дійсності виникають нові транснаціональні, транслокальні культури, соціальні простори» [2, с. 212]. На користь цього свідчать численні міжнародні інститути та групи, процвітання туризму, політика мультикультуралізму, що а пріорі має гарантувати невтручання та забезпечення прав у тому чи іншому культурно-соціальному просторі.

З іншого боку, на практиці це неодмінно спричиняє руйнацію державно-центристської світової моделі, провокуючи болючий перерозподіл територій, що наразі претендують не лише на визнання власного суверенітету, а й на самобутність свого історичного наративу, культури, мови (потенційними або актуальними сепаратистськими гарячими точками є, наприклад, Каталонія, Чечня, Косово, Квебек, Північна Ірландія та ін.). Тому У. Бек справедливо вказує: «Створюються нові силові й конкурентні стосунки, конфлікти й перетини між національно-державною єдністю з одного боку, та транснаціональними ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями і процесами – з іншого» [2, с. 45]. Таке виникнення нових топосів на мапі світу супроводжується не лише розмиванням попередніх, а і появою «розщепленої», ідентичності, що спирається на досить складну і суперечливу етичну категорію з неоднозначними оцінками – патріотизм.

Існує кілька складових у сучасному розумінні патріотичного почуття, відповідно до яких воно тлумачиться як інтуїтивне бажання зберегти власну національну традицію (часто це йде врозріз зі світовою геополітикою). Це своєю чергою передбачає неодмінну ідентифікацію себе з іншими представниками тієї чи іншої культури, що формують її національні міфологеми, мовні та релігійні особливості, надаючи самодостатню цілісну картину – «ойкумену» для людей, що належать до цього конкретного суспільства тут і тепер, або в певну історичну епоху. Спираючись на символічні ритуали і шану, скажімо, до національного прапора чи гімну, патріотизм водночас імпліцитно висуває значно більшу кількість обов'язків перед власними громадянами, ніж громадянами інших держав.

Та у будь-якому разі очевидним є те, що різні фрагменти національної ідентичності до цього часу послуговуються символами месіанства та образами ворога, що продукує небезпечну єдність у продуктах масової політичної культури і миттєво тиражується в ЗМІ. Ідея месіанства є привабливою і зручною, адже вона чітко відображає популярні національні міфологеми, а також ментальний стан суспільства, що схильне до спокусливого відчуття власної винятковості та сакрального обрання (натомість провокується націоналістичний або імперський шовінізм). Однак, як блискуче проаналізував У. Еко, відповідний, дещо популістський елітаризм часто використовує «пружини ксенофобії», або ж спирається на «конспірологічні теорії змови», що зайвий раз змушують відчутти єдність на тлі спільної (як правило, фейкової) загрози [3, с. 72-73].

Так чи інакше, невивадковим є той факт, що інтелектуальна дискусія щодо месіанської ролі тих чи інших національних культур набула активного

поширення в колі йенських романтиків та філософських поглядах І. Г. Фіхте (згадаймо «Промови до німецької нації») та Г. В. Ф. Гегеля, а також в німецькій історичній школі права. Своєрідним чином це відобразилося і на харизмі Вагнеріанських опер та відомому концепті «надлюдини» у Ф. Ніцше. Трагічний апофеоз подібних ідей блискуче розкрив Т. Манн у своєму самокритичному романі «Доктор Фаустус», де безжально розвінчується нацистський елітаризм.

Отже, кристалізована у такий спосіб національна ідентичність має в собі зворотній бік, або деструктивне ядро. До того ж, вона неодмінно продукує досить сильний образ ворога як суб'єкта, що становить загрозу інтересам, цінностям, а також соціальному та фізичному існуванню громади з огляду на історичні та культурні стереотипи, а також на вплив інформаційної пропаганди.

Список використаних джерел

1. Шмидт Э. Новый цифровой мир /Э.Шмидт, Дж.Коэн; пер. с англ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 368 с.
2. Бэк У. Что такое глобализация /У.Бек; пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Эко У. Пять эссе на темы этики /У.Эко; пер. с итал. – Санкт-Петербург: symposium, 2003. – 158 с.

***Хрульова Поліна Олександрівна,***  
*аспірант*

*Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ)*

### **Знання як спільний ресурс постіндустріального суспільства**

Постіндустріальне суспільство ХХІ століття є основною рушійною силою розвитку та прогресу людства – це факт. І, аналізуючи його становлення та буття, часто виникає питання протиставлення такого суспільства до передуючого йому індустріального: чим вони відрізняються, що мають спільного, як взаємодіють у спільному часовому просторі та які перспективи такого розвитку.

Основною характеристикою постіндустріального суспільства є, звичайно ж, його інтелектуальність, інформаційність та технологічність. Більш того, будучи не прив'язаним до засобів виробництва, землі чи навіть держави, таке суспільство існує поза кордонів держав, національних груп та є, на мою думку, спільною глобальною надбудовою над окремими представниками-країнами індустріального суспільства.

Тим не менш, враховуючи соціальність феномену постіндустріального суспільства, у ньому постають класичні проблеми та питання. Одним з таких питань є питання розподілу ресурсів та їх спільного використання. І коли йдеться про найважливіший ресурс у постіндустріальному суспільстві, то йдеться про людство як ресурс в цілому. Людина, її інтелектуальна діяльність та знання, що вона продукує, є основною ресурсною одиницею сучасності.

Моделі, що описують існування та розвиток суспільств, що мають спільні ресурси дають невтішні прогнози щодо майбутнього для таких ресурсів і, звісно, для суспільств, які залежать від існування цих ресурсів. Тому вирішення проблеми керування цими ресурсами досі є нагальною проблемою, доки людство продовжує знищувати ці ресурси.

Двома стандартними вирішеннями цієї проблеми, запропонованими різними науковцями у різний час, є надання права на керування державі або приватним особам. Звичайно, ці позиції є крайніми, але вони є найочевиднішими та найдієвішими з точки зору певних науковців. Надання права контролю над спільними ресурсами здається непоганою ідеєю, але на шляху розмірковування над нею постає ряд проблем, які теж мусять бути вирішеними. Чіткіше за всіх ці проблеми окреслив Стілман, говорячи, що ті, хто вважають «сильну централізовану владу» або «сильного правителя» вирішенням проблеми, неявно припускають, що «правитель» буде мудрим альтруїстом, що опікується проблемами оточуючого середовища, але при цьому ті ж теоретики вважають, що користувачі спільних ресурсів являються короткозорими та егоїстичними гедоністами, що є неосвіченими у питаннях екології [1].

Аналітики виходять з апріорної установки, згідно до якої всі проблеми спільних ресурсів є дилемами, в яких учасники, що діють самі по собі, не можуть уникнути субоптимальних або навіть руйнівних результатів. Але це є наслідком того, що відсутня адекватна теорія колективної дії, яка передбачає, що особи, зацікавлені у кінцевому результаті, можуть добровільно самоорганізуватися у групу для отримання результатів від спільних зусиль [2].

На щастя, в історії людства існують приклади успішно самоорганізованих спільнот і, досліджуючи їх, Елінор Остром приходять до висновку, що для успішної самоорганізації та раціонального використання спільних ресурсів мають виконуватися такі умови: визначення та окреслення права на керування спільним ресурсом, існування узгоджених правил присвоєння, домовленість колективного вибору, нагляд, існування механізмів вирішення конфліктів, мінімальне визнання права на організацію та наявність вбудованих організацій [3].

Ці умови стосуються класичних індустріальних суспільств і для них Е. Остром робить висновок, що така самоорганізація є можливою для малих спільнот (до 15 тис. населення), адже зі збільшенням кількості людей зменшується можливість комунікації усіх з усіма. В контексті постіндустріального суспільства варто зазначити, що частково таке обмеження знімається за рахунок його глобальності та технологічності, що уможлиблює всесвітню високошвидкісну комунікацію.

Наразі неважко помітити, що ні держава, ні ринок не демонструють яких-небудь успіхів у тому, щоб надати індивідам можливості стійкого економічного розвитку на базі виробничого використання систем природних ресурсів. З іншого боку, велика кількість спільнот вже задіяли інститути, що дозволяють достатньо успішно керувати деякими ресурсними системами у довгостроковому періоді, що не схожі ні на державу, ні на ринок. Це і є, на мій погляд, проявом постіндустріального суспільства, суспільства вільної співпраці та самоорганізації поза межами класичних інститутів, що базується на спільному використанні інтелектуального спадку як ресурсу майбутнього.

Список використаних джерел

1. Stillman P. The Concept of Legitimacy // Polity. 1974. Vol. 7. № 1. P. 39
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Бергер П., Лукман Т. – М.: "Медиум", 1995. – 323 с
3. Блумер Г. Коллективное поведение / Пер. Д. Водотынского // Американская социологическая мысль: Тексты / Сост. Е. И. Кравченко; под. ред. В. И. Добренкова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 90-115.

**Юрченко Едуард Анатолійович,**  
*доцент кафедри філософії та педагогіки  
Національного транспортного університету (м. Київ)*

### **«Темне просвітництво»: раціоналізований футуристичний ультратрадиціоналізм**

Останніми роками, інтелектуальний ландшафт Заходу поповнився незвичним, навіть шокуючим елементом. Спочатку Інтернет-рух, а пізніше повноцінна школа політичної філософії, що отримала назву неореакційної, висунула програму тотальної критики сучасного суспільства і, ширше, сучасної цивілізації.

Тотальна критика демократії, мультикультуралізму, соціальної рівності та інших «священних корів» сучасності була поєднана з агресивною

апологією монархії та аристократії, ієрархічного устрою суспільства та збереження етнокультурної ідентичності.

За деякий час для характеристики нового ідеологічного руху його опоненти використали термін «неореакція». Незважаючи на походження, таке визначення сподобалось самим «неореакціонерам» і було ними охоче підхоплено.

Бажання повернути що-небудь вже є «реакційним», але тільки поєднання критики «прогресу» з усвідомленням того, що його просте скасування неможливе, породжує неореакцію. В цьому відношенні неореакція - це особливе відкриття в сфері політичної філософії.

Таким чином, бачимо, що неореакція визначається самими своїми представниками як «реакція, спрямована в майбутнє». Вони мають впевненість, що завершення сучасної епохи буде не подальшим її розвитком, а відродженням «природного порядку». Або ж, іншими словами – відродженням традиційного суспільства.

Варто зупинитись на історії та основних представниках неореакції. Фактично, її появу відраховують від початку діяльності в Інтернет-просторі блогера «Менциуса Молдбага». Під цим псевдо приховувався успішний ай-ті фахівець Кертіс Ярвін. В своєму блозі він піддавав нещадній критиці сучасну соціально-політичну систему, початок якої він відраховував від англійської революції 17-го сторіччя та, особливо, від «великої французької революції». Характерно, що особливий наголос він робив на тому, що «соціально-політичний прогрес» не тільки не пов'язаний з технологічним та економічним розвитком суспільства, але й загальмовує його.

Дуже швидко такі ідеї почали підтримувати чимало молодих інтелектуалів, переважно з технологічної сфери. Після того, як до неореакціонерів приєднався філософ Нік Ленд, рух отримав солідну теоретичну підтримку. Справа в тому, що «Молдбаг» був, незважаючи на свій інтелект та здібності публіциста, радше пропагандистом аніж політичним теоретиком. Нік Ленд, в свою чергу, був філософом з загальноновизнаним академічним статусом і, водночас, одним з небагатьох представників сучасної філософії, якого і друзі, і опоненти визнавали не просто фахівцем з певної вузької галузі знання, а філософом в повному, найширшому розумінні цього слова. Отже, Ленд надав ідеям неореакції фундаментальне обґрунтування та необхідну глибину. Саме він створив синонімічну назву для «неореакції» – «темне просвітництво». Тим самим він хотів підкреслити два моменти: по-перше, протиставити новий рух «Просвітництву» XVIII сторіччя (яке породило всі сучасні ліві і ліберальні ідеї); по-друге, підкреслити те, що неореакціонери спираються в своїй аргументації на раціональні аргументи, знання та інтелектуальну перевагу.

Невдовзі ідеї «темних просвітників» захопили чимало освічених та успішних людей, зокрема й відомих. Наприклад, неореакціонером відкрито визнав себе культовий футуролог, один з теоретиків колонізації космосу,

Майкл Анісімов. Він не тільки підтримав «Темне просвітництво» але й став одним з його ідеологів. Прихильник технологічного «ультра-прогресу», який відкидає так званий «соціальний прогрес і захищає устрій традиційного суспільства. Більш ніж знакова постать для неореакції.

Основними ідеям неореакціонерів є: соціальні ієрархія, за зразком тієї, яка існувала в традиційних суспільствах, наприклад в Європі до «французької революції»; визнання деяких соціальних інститутів та практик незмінними, через їх вкоріненість в людській природі як такий; прихильність до династичної монархії, яку вони вважають найоптимальнішою формою правління; ідея «біорізноманіття» людства тобто визнання природності та вічності відмінностей між різними групами людей; ідея несумісності свободи та демократії (остання, на думку неореакціонерів, неминуче призводить до придушення окремої особистості, особливо видатної); ідея того, що ефективний науково-технологічний розвиток несумісний з тим, що нам подають, як «соціальний прогрес».

Величезне значення «темне просвітництво» надає знанням та інтелекту. Це проявляється в різних аспектах. Наприклад, одним з найбільш «не політкоректних» аспектів цього світоглядного напрямку є підвищений інтерес до співвідношення рівня інтелекту та генетичної спадковості. Абсолютно іншим аспектом інтересу «темних просвітників» до питань інтелекту є соціально-філософське осмислення знання, як знаряддя влади (в дусі дещо радикалізованих ідей Тоффлера). Навіть критика «просвітницького раціоналізму» має цілком раціональний вимір, адже адекватний інтелект розуміє обмеженість своїх можливостей.

Сучасний стан справ в глобальній суспільно-політичній сфері, на думку неореакціонерів, виник через цілеспрямовану діяльність лівих інтелектуалів, які в свій час змогли захопити контроль над культурою та ідеологією. Вдалось це їм, парадоксальним чином, через успіхи Старої Європи, яка мала необхідний «запас міцності» напередодні катастрофи так званої «французької революції». Отже, технологічні успіхи останніх двох сторіч, це фактично «холостий постріл». «Захід» стояв перед величезним науковим і технічним проривом але розтратив енергію в безглуздій боротьбі за соціальні утопії. Судячи з того, що навіть «холостий постріл» дав величезні наслідки, при збереженні нормального суспільно-політичного порядку, сучасні європейці мали б давно освоювати інші зоряні системи.

Крім того, варто враховувати, що демократія в принципі зорієнтована на короткочасну перспективу «від виборів до виборів», в той час як режими на кшталт династичних монархій орієнтуються на покоління вперед й інвестують в фундаментальні прориви. Варто додати, що ці ідеї «темних просвітників» підтверджуються фактами. Наприклад, державні інвестиції в фундаментальну науку в провідних західних демократіях невпинно зменшуються (при

збільшенні видатків на соціальні потреби), в той час як «нафтові монархії» Близького Сходу нарощують інвестиції в технологічні інновації та наукові дослідження (хоча ще декілька десятиріч могли б спокійно «експлуатувати трубу»). Наприклад, просто протягом останнього року ми стали свідками появи таких проектів в ОАЕ, як спланована на 100 років вперед колонізація Марсу та створення «міністерства штучного інтелекту».

Отже, факти з життя все частіше підтверджують неоднозначні ідеї «темного просвітництва». Можна по різному оцінювати цей інтелектуальний напрям але не можна відкидати того, що на даний момент він є однією з небагатьох цілісних світоглядних систем альтернативних домінуючому дискурсу.

**Якубіна Валентина Леонідівна,**  
*доцент кафедри теоретичних і практичних дисциплін  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

### **Постіндустріальні контексти репрезентації історичності у сучасній філософії історії**

Перш ніж звернутися до особливостей філософії історії на сучасному етапі її розвитку, зазначу, що розуміння історичності проходило концептуально важливий шлях змін способів констатації людського досвіду: від описовості, через свідчення очевидців та учасників подій (як приклади, – усна (П. Томпсон) та письмова (Г. Вайт) історії), далі – через спроби аналізувати та класифікувати різноманітні історичні артефакти й події через археологію, архівні документи, звичаєвість: -макро та -мікро історії; «історія ментальностей». А вже у другій половині ХХ століття, за часів «лінгвістичного повороту», історія постала мережею інтерпретацій і наративів, які не мають однієї основи, адже відбувся крах великих ідеологій й наддержав: колоніальна та постколоніальна історії; концепт «місця пам'яті».

Саме історичний досвід стає центральною категорією історичної науки за часів «нового повороту» до філософії свідомості й досвіду (та аналітичної філософії) наприкінці ХХ століття (найбільш вагомими дослідниками напряму: Ф. Анкерсміт, П. Берк, А. Данто, Й. Рюзен, Г. Вайт, Р. Козелек, П. Рикер). Однак, текстологія та філософія досвіду й постколоніальний напрям соціально-культурно-політичних інтегративних досліджень – «*Cultural Studies*», які викладаються ще із 60-80-х років, вочевидь, призвели до подальшого повороту у сфері гуманітаристики, сучасного нам, – «культурального повороту» та до винайдення нового звучання



«культуральної історії», де для історії новими темами є: пошук нових об'єднуючих цінностей для всього людства й способи подолання травм, яких історично зазнали різноманітні спільноти й спільності, прощення (П. Берк, П. Рікер, Й. Рюзен та ін.).

Новим історичним тлом у епоху постіндустріальності виявляються: антропоцен, глобально/локальний світ, інформаційна ера. На думку сучасної польської дослідниці історії Е. Доманської, саме історія постає сьогодні такою вказівкою до виживання людства у критичних ситуаціях та конфліктах, яка здатна, через специфіку типу знання, слугувати прикладом посилення «спільної людськості», видової солідарності й вартості – бути людиною.

Відтак, історія, у сьогоднішній її інтерпретації, – це не музей покинутих речей, забутих «місць пам'яті», приємних спогадів та певних життєвих розчарувань. Історію варто розуміти інтерактивно, як гіпертекстуальну гру наративів, де зустрічається віртуальне й реальне, вигадка, здогадка й згадка, - і найкращою сучасною аналогією тут, на мою думку, є кіно (після «культурального повороту» така аналогія зі сферою естетичного (візуально-текстуального) є цілком виправданою за П. Берком). Тобто, нині історія для філософів, постає як низка кадрів-знаків, об'єднаних у оповідку певним способом й із певною метою (що може змінюватись – якісь кадри можуть зовсім із неї зникати, а ніші – займати їх місце); кожен режисер, відповідно до певного ціннісно-культурного коду, може створити власний кіно-текст, а кожен актор може зіграти свою роль доволі індивідуально, таким чином, мікро-історії нагромаджуються у символічну макро-оповідку (гіпертекст), а реальна віртуальність дозволяє представникам різних спільностей взаємодіяти у мережах, створюючи спільне комунікативне поле «розширеної сучасності» для співучасті у історичній подієвості та досвіді створення «історичних асамбляжів» (М. Ямпольський).

Наш досвід є безумовно історичним за своєю суттю, та повсякчас новим у своїх проявах. Відтак, це означає включення не тільки споглядання того, що вже відбулось (через пам'ять: пригадування), а також – присутності інтенційного руху у майбутнє (через уяву: очікування), момент в якому цей універсальний досвід актуалізується це унікальна антропологічна ситуація кожного з нас (йдеться про перцепцію). Ще одна важлива особливість історичного досвіду – відсутність розрізень «реального» та «віртуального», звичайно, в контексті концепту «реальної віртуальності» М. Кастельса: де реальність постає віртуальна, а віртуальність – як реальна (ми не можемо провести чітку демаркаційну лінію поміж сприйняттям та уявою, вони взаємодоповнюють

характеристики досвідчення). За умов «реальної віртуальності» повсякденність набуває багатьох відтінків, що не означає вигадкування неіснуючої реальності й життя «головою у хмарах», безлічі історичних моментів, які компонуються у різних варіаціях й завжди готові до ревізій та переписування оповіді.

Отже, опісля «культурального повороту», на сучасному етапі досліджень, цілком доречним буде поєднання та аналітика таких культурних явищ, як історія, філософія, кіно – через термінологічно-методологічні засоби філософії історії із філософією кіно, адже кіно-історія є одним із способів конструювання (гіпер)тексту універсально/унікального (П. Берк). Навіть нові і зовсім неісторичні фільми – є історичними, вони є архітектонікою «нарізки» кадрів та історій (Ж.М.Г. Леклезіо). Саме такий погляд на філософію історії є, на моє переконання, нині актуальним, бо він провокує проявлення та схоплення нових смислів репрезентації історичності у постіндустріальну добу.

## Зміст

<b>Лях В.В.</b> Модернізація і вплив владних відносин на суспільний розвиток .....	3
<b>Яковлева О.В.</b> Багатомовність як запорука успішності сучасної бізнес-освіти .....	7
<b>Вільчинський Ю.М.</b> Про взаємозв'язок історії, держави і господарювання .....	10
<b>Зінченко В.В.</b> Еволюція управлінських моделей в економіці у контексті впровадження принципів деліберативності .....	15
<b>Шморгун О.О.</b> Філософсько-світоглядні аспекти глобальної економічної кризи .....	19
<b>Таранов С.В.</b> Екзистенційна герменевтика історії .....	23
<b>Бойченко М.І.</b> Ризики напівосвіти для сучасної освіти (на прикладі бізнес-освіти) .....	27
<b>Артюх В.О.</b> Минуле як об'єкт практичного використання .....	31
<b>Березіна В.В.</b> Криза класичної раціональності і перевідкриття етичного виміру знання .....	32
<b>Бойченко Н.М.</b> Мораль та етика в постіндустріальному суспільстві .....	35
<b>Дубняк З.О.</b> Бізнес-аналогія і справжня місія університету .....	37
<b>Жигилевич О.Ю.</b> Ціннісний підхід та функціональний аналіз у освітній комунікації при наданні бізнес-освіти .....	39
<b>Кіхно О.В.</b> Діалектика духовного та соціо-господарського чинників у цивілізаційній концепції Шрі Ауробіндо Гхоша .....	42
<b>Коваленко Н.В.</b> Екологічна тематика в контексті постіндустріалізму .....	43
<b>Кожем'якіна О.М.</b> Феномен довіри в філософії господарства .....	45
<b>Кушнір О.Я.</b> Цінності як основа мотивації у бізнес-освіті .....	47
<b>Лігус М.В.</b> Теоретичні аспекти вивчення поняття комунікації (трансмісійний та ритуальний підходи) .....	51
<b>Любимий Я.В.</b> Самоорганізація та конструювання соціальних мереж .....	53
<b>Найдьонов О.Г.</b> Рух до суспільства знання як рух до інтелектуалізації й інформатизації суспільства .....	55
<b>Нечипоренко В.О.</b> Ліберальна парадигма філософії господарювання XXI століття: занепад чи відродження? .....	58
<b>Одинець А.В.</b> Проблема трансформації свідомості у віртуальній реальності .....	60
<b>Петік Я.О.</b> Динамізм в епістемічній логіці .....	63
<b>Поліщук О.С.</b> Значення цінностей у житті індивідів та в діяльності менеджера ....	64
<b>Предеина М.Ю.</b> Надежды и опасения «индустрии 4.0» .....	68
<b>Солдатська Т.І.</b> Самовизначення людини у цифрову епоху .....	73
<b>Хрульова П.О.</b> Знання як спільний ресурс постіндустріального суспільства .....	75
<b>Юрченко Е.А.</b> «Темне просвітництво»: раціоналізований футуристичний ультра-традиціоналізм.....	77
<b>Якубіна В.Л.</b> Постіндустріальні контексти репрезентації історичності у сучасній філософії історії .....	80

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Читання пам'яті Івана Бойченка – 2017.  
Людина. Історія. Господарство**

**Всеукраїнський круглий стіл  
(27 жовтня 2017 року)**

**МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ**

В авторській редакції.

Підп. до друку 31.10.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офс. Друк офс.  
Умов.-друк арк. 4,88. Обл.-вид. арк. 4,89. Тираж 300 пр. Зам. № 35.

**Видавництво та друк – ТОВ “Видавництво “Знання України”.**  
**03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська),**  
**57/3, к.314. Тел. 287-41-45, 287-30-97.**

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,  
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції  
ДК №217 від 11.10.2000 р.